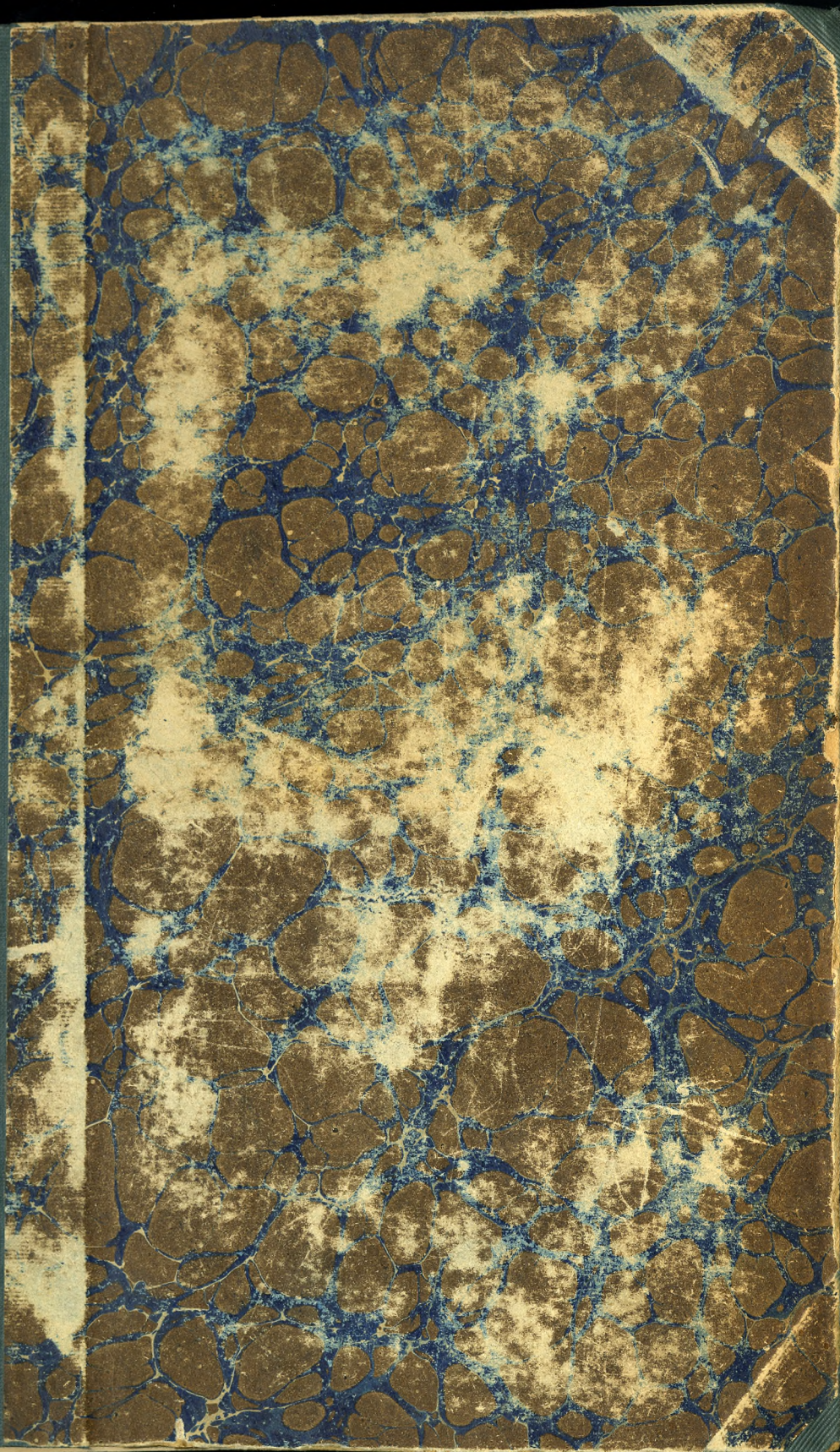

Politikai
röpiratok.

138.

138

1209

FIGYELMEZTETÉSEK

MEZŐGAZDASÁGUNK KÖRÜL

ÉS A GAZDASÁGI

TANINTÉZETEK ÜGYÉBEN.

IRTA

HIDEGHÉTHY ANTAL.

DEBALLAGI MÓR.

3.

PEST, 1861.

FIGYELMEZTETÉS

MENŐGAZDASÁGUNK KÖRÜL

ÉS A GAZDASÁGI

TANINTÉZETEK ÜGYEBEN.

IRTA

HIDEGHEGY ANTAL.

PEST, 1861.

ELŐSZÓ.

Nemcsak politikai állásunk tekintetében élünk most válságos időköt. Feltartóztatlanul fejlődik mindinkább óriás lépésekkel egy küzdés világszerte. Az anyagi téren való küzdés ez a viláfgorgalomban. Mindinkább tünedeznek a határvonalok előle. Nincs mód benne, hogy bármely nemzet elszigetelhetné magát tőle, vagy mereven ellentállhatna neki. Kikerülhetlen a küzdésbeni részvét, melyben a gyengének állása mindig nehezebb és nehezebbé válik. Jaj pedig annak, ki készületlen s fegyvertelen sodortatik bele. Ügyesség, és ismereteken alapuló értelemnek korszerű fejlesztése képes csak nyújtani azon erőt és fegyvert, melylyel e küzdésben helyünket megállhatjuk. Látjuk, mily óriási lépéseket tesznek például Francia- és egyéb országok is, hogy e küzdésre magukat képesebbekké tegyék. Elég világos példák szólnak e részt hozzánk. Lehetetlen hogy szemet hunyhassunk előtte.

A nemzeti vagyonnak minél ügyesebb és minél helyesebb értékesítése az, a miben e verseny mindinkább fejlődik az államok közt ez utóbbi időkben, midőn a távolság napról napra enyészik, és az elszigetelő vámsorompókat a kor szelleme napról napra mindinkább porlasztja. A mely nemzet e versenyben lépést nem tart, kikerülhetlenül oly sorsra jut, mint a vasuti trainról lemaradt waggon, melyet a legközelebbi vonat tönkre zuzand.

Míg a polgárisult államok legtöbbször nemzeti vagyoniában a földművelésen kívül még a gyárpar is lényeges tényezőül szerepel, s ez egyik a másiknak elevenítő és fenntartó istápjául szolgál: nálunk e vagyoni majdnem egyedül a mezőgazdaságra szoritkozik. Erre fordittatik a nemzet-erőnek legnagyobb része, és ebből kell kikerülni majdnem minden szükségünk fedezésének.

A consummens gyárpar hiányában a külföldön vagyunk kénytelenek gazdasági termékeinknek vásárt szerezni. Így vagyunk szükségképen a világpiacra utalva. Itt pedig napról napra szaporodnak versenytársaink azon arányban, a mint a gözerő vizen szárazon mindinkább tovább hatol és közlekedést nyit. Versenytársaink nagyobb része máris sok előnnyel bir felettünk, helyzet, közlekedés, pénz- s bir- tokviszony, ipar- és takarékoság tekintetében. A nemzet-közi forgalomban, úgy mint a közéletben is, egyik előny a másikat vonja maga után. Az előnyökkel biró üzletek, a jobb, kelendőbb, és aránylag olcsóbban kiállított árucikknek előbbutóbb lehetlenné teszik a világpiacson is az e tulajdo- nokkal szükölködőknek haszonnaljáró concurrentiáját. Az illő haszonnélküli versenyzésben pedig az üzlet elnyomorodik, s végre alaptölkéjét is felemészti. Hogy mezőgazdaságunk e sorsra ne jusson a naponkint szaporodó és sokban elő- nyös versenytársakkal szemben legalább hasonértékü elő- nyökre kell szükségképen törekednie, hogy természetényeit lehető mennyiségben, minőségben, és illő takarékosággal állithassa ki a nélkül, hogy életerejét csökkentené. Ez a mi elhalaszthatlan feladatunk.

E feladatunk megoldására való törekvésünkben haszon- talanság volna oly módok és eszközök után sovárogni, melyek erőnk s hatalmunkon kívül esnek. A józan ész csak

saját erőnk körébe eső eszközökre utal. Ez uton pedig csüggednünk nem szabad. De az elbizottság se tévesszen meg bennünket. Sehol sem volna ez helytelenebb és károsabb hatásu hazánkra nézve, mint épen itt.

Mindenek fölött és kiválólag a gazdaszati tudományosan alapos szakismeretnek általános terjesztése azon eszköz, mely mezőgazdaságunkat a leghatályosabban képesítendi azon hely elfoglalására és megtartására, mely azt a világforgalomban megilletheti. Ez ismereteknek és az erre alapuló értelemnek kell szükségképen mindinkább áthatni gazdáink minden osztályát és rétegét. Ennek kell mintegy nemzeti tulajdonná, és a nemzeti vagyon részévé válnia. Ezzel övedzve leszünk képesek a versenyt megállhatni, egy földhitelbanknak is jótékonyágát a legnagyobb haszonnal értékesíthetni, gazdaszatunk felvirágzását — és így földbirtokunknak a pusztulástóli megmentését, és hazánk vagyoni jólétét minden körülmények közt biztosan eszközteni.

Ez előnynek, e gazdaszati értelmiségnek megszerzése és közvagyonná tétele pedig egyedül saját elszánt akaratunk és erélyességünkől függ. És tekintetbe vevén nemzetünk fogékonyágát, jóra való buzgóságát, és hazánk sokban erre kedvező sajátságos körülményeit, alig van ország, hol ennek létrehozása oly csekély áldozatokkal volna eszközölhető, mint épen nálunk. Adja az isten, hogy helyesen felfogjuk helyzetünket és az idők intését!

Feladatomból tüzetem ki e kis munkában — habár rövid érintésekkel — némi tájékozásokot irni mezőgazdaságunk jelen állapotáról, és fejlődési irányáról, hogy figyelmeztessem hazámfiat azon veszélyekre, melyek gazdaszatunkat s vele vagyoni jólétünket fenyegetik. Továbbá, hogy a gazdasági

tanintézetek körüli fogalmak és intézkedések eddigi zürzar-
varának közepette, kimutassam azon főelveket, melyek ná-
lunk a gazdasági szakértelem hatályos terjesztésére teendő
intézkedéseknek — meggyőződéseim szerint — leghelyesebb
alappjául szolgálhatnak. És végre, hogy megkisértem
egy részletes alakulási és kiviteli szervezetét adni azon
gazdasági tanintézményeknek, melyeket én, hazánk minden
körülményeit lehetőleg tekintetbe véve, legcélravezetőbbnek
hiszek és vallok.

1861-ki augustusban.

Hideghéthy Antal.

„Az újabb időben még inkább megérlelhették a viszonyok ama hitet, miszerint a földmivelés felvirágzásával a polgárisodás s minden egyéb jótéteményei a legszorosb kapcsolatban vannak, hogy valamely ország gazdasági virágzása annak jólétét és boldogságát mindenkor legbiztosabban tanúsítja.“

Ezek indokoló szavai a. m. gazdasági egyesület igazgató választmányának, mult évi octob. 29-kén tartott ülésében kelt azon határozatához, hogy a gazdasági tanintézetek égető szükségének kielégítését el nem halaszthatónak tartván, azokat országos erővel kívánja életbeléptetni; fel is kérvén egyúttal az indítványozó alelnök urat, egy e részbeni részletes indítványnak a következő közgyűlés elé leendő terjesztésére.

A novemb. 12-ki közgyűlés ezen bekövetkezett részletebben okadatolt előterjesztést köztetszéssel fogadta s az igazgató választmányt megbizta: „az ország szükségéhez képest állítandó gazdasági intézetek számáról, helyéről és szervezetről, a költségek felvételével együtt részletes tervet dolgozni ki s terjeszteni a közgyűlés elé, hogy az egyesület ez ügyben az országgyűlés előtt újból szavát emelhesse“.

Hazafiúi örömmel üdvözlöm a férfiakat, kik újjáalakulásunk hajnalát a gazdasági értelmiségnek leghatályosabb terjesztésére törekvő e határozatukkal köszönték.

A „Gazdasági Lapok“-ból olvasám azon lelkes előadást, melylyel a. m. gazd. egyesületnek érdemdús alelnöke indokoló a gazdasági intézetek felállítására czélzó indítványát.

Kiemelé az indítványozó úr először is hazánk állását világkereskedelmi szempontból s ennek azon lényeges arnyoldalát, melynél fogva terményeink első formáikban — mint azokat eddigelé vagyunk képesek kiállítani — csak költséges szállítás mellett juthatnak a világ piacaira, és így csak ritkán és kivételkép, midön t. i. odakünn történetesen aránytalanul magasak az árak s ennek következtében odavolnánk utasítva, hogy nyers természetényeinket értékesített — s így könnyebben tova szállitható alakba változtassuk s vigyük a nagy vásárra.

Fölemlíté továbbá, hogy hazánknak culturalis szempontból is sokkal magasabb fokon kellene állania — mint áll jelenleg — nyugat arányában, melylyel versenyeznie kell; a hol ha talán gyengébb is a talaj, de nagy a népesség, olcsóbb a kéz, sok a consummens s így könnyü az eladhatás s bőven a pénz is, mely a gazdasági termelés élénkítéséhez megkivántatik.

Érinté az urbéri munkák megszüntével a nagy birtokokra bekövetkezett nyomasztó fordulatot, melynek következtében a súlyos költségek és terhek mellett, ezeken hasznos gazdálkodást jelenleg folytatni valóban nem csekély feladat.

Alaposan következteti előadó úr, hogy ily akadályok és nyomasztó körülményekkel szemben, gazdasági állapotunk emelkedése csak a nagyobb gazdasági értelmiség segélyével lehetséges, és hogy e feladatunk megoldására vezető eszköz közt mindenesetre legfelül áll az alapos gazdasági készültség.

Előadá továbbá, hogy a természet-tudományoknak gyors haladása s különösen a vegytan és gépészetnek az utóbbi 20 év alatt Európaszerte történt kifejlődése, melyek nélkül ma már a gazdaság el nem lehet, mellőzhetlenül követeli hazánktól gazdasági termelésének tudományos oktatással való támogatását.

Felhozván végre azon sarkalatos nemzetgazdasági axiómát, hogy „a békés nagy harczot, mely egyes nemzetek forgalmában és forgalma által váratik, azt a nép fogja megállani gyarapodással, mely azon foglalkozást, hova a nemzeti erőnek legnagyobb része fordittatik, a legnagyobb értelmiséggel kezeli“, ez pedig hazánkra nézve — jelenleg és valószínűleg még sokáig — a mezei gazdálkodás levén: indítványozza a gazdasági-intézetek felállítását, hogy gazdasági oktatás dolgában megadhassuk a serdülő nemzedéknek — melyre nehéz idők várnak — a kellő képepitést.

Indítványozza pedig alelnök úr a gazdasági intézeteket felállíttatni és fentartatni:

1-ször is országos költségen;

2-szor oly számmal, hogy a különböző vidékek gazdasági természete tekintetbe vétetvén, ezeknek csoportulása szerint mindegyiknek jusson ily tanintézet. És így Erdélyt és Horvát-Tótországokat is beleértve, kilenczre volna szükség;

3-szor, hogy mindegyik intézet 400—500 holdnyi példánygazdasággal láttassék el, hogy az elméleti tanítással párvonalban gyakorlati felavatást is nyújtson;

4-szer, hogy az intézetek olyanok legyenek, melyekben az átható tudományos oktatást gyakorlati gazdálkodás magyarázza — s ezek volnának a leendő nagyobb földbirtokosok, bérlők, gazdatisztek, szóval a gazdaság vezérletével foglalkozók számára;

5-ször, hogy mindegyik intézet mellé egy-egy földmives-iskola is álltassék, kis gazdák, cselédek, hajdúk sat. számára, hol a túlnyomó gyakorlati képeztetést elméleti fejtegetés világosítaná, és a tanulók egyszersmind a példány-gazdaságokhoz kellő munkaerőt szolgáltatnák;

6-szor végre, hogy ezen intézetekkel még czélszerűen kapcsolatba hozathatnék egy iskola, erdőszők és haszonkertészek illő kiképzésére.

Körülbelül e főnebbi pontokba foglalhatók Korizmics úr indítványozó előterjesztésének részletei, melyre az egyesületi közgyűlésnek ama fenidézett s mindenki által méltán örömmel fogadható határozata következett.

Az egyesületnek igazgató válaszmánya már egy számosabb tagokból álló bizottmányt is alakított, mely az ország szükségéhez képest állítandó gazd. tanintézetek számáról, helyéről és szervezetéről a költségek felvételével együtt részletes tervet dolgozzon ki.

Örölnünk kell felette, hogy e bizottmány hazánk legelőkelőbb férfiai és elismert gazda-capacitásaiból van összeállítva. Nem is kételkedem ennél fogva, hogy a gazdasági ismeretek terjesztésére czélzó intézetek fölállítását hazánk mindennemű viszonyai és szükségeinek megfelelőleg fogja tervezni. Tekintve azonban egyrésről az ügynek kimondhatlan fontosságát, más részről azon körülményt, hogy újjáalakulásunk politikai kérdései az elméket jelenleg majdnem teljesen igénybe veszik, és azoknak zaja ezektől, az ily munkához megkivántató nyugodt elmélkedésekre kellő időt és higgadságot megvonják: bokros foglalatosságaim daczára is kötelességemnek tartom ez igénytelen figyelmeztetéseket vázolni és intézni mindazokhoz, kiknek hazánk vagyoni jólétének

jövője szivükön fekszik, és kik hivatva vannak az erre szolgálható országos intézkedéseknek tervezésére és életbe léptetésére közreműködni.

Hazánknak ugyyszólván egyedüli anyagi kincse a mezőgazdaság, vagyis helyesebben mondva a föld, melyen gazdálkodunk. Tudjuk pedig, hogy éhen veszhetünk minden kincs mellett, ha ez holtan hever s illő hasznát venni képesek nem vagyunk. De méginkább tudnunk kell, hogy mi lesz a legnagyobb kincsből is, ha azt folytonosan emésztjük, vagy épen prédára bocsátjuk. Csak ezen kincsünknek helyes azaz hasznos és tartós értékesítése tehát az, a mi minket állandó anyagi jólétre vezethet, a mely nélkül — különösen e mai világban — még átható szellemi fejlődés sem képzelhető.

Nagyszerű feladat fekszik ezzel előttünk, és kétségkívül épen oly nagyszerűeknek kell lenni az eszközöknek is, melyekkel azt megoldani készülünk.

Ezen eszközöknek mindenesetre legfőbbike a gazdasági tudományos szakértelemnek minél alaposabban és minél előbb eszközözendő kifejlesztése. Ez pedig csak a célszerű oktatási intézetek által lehet elérhető.

A mennyiben ezek hiányát általánosan érezzük, épen úgy kell éreznünk a pillanat fontosságát is; mert csak még most, vagy talán soha, lehet e feladatunknak s vele hazánk anyagi jólétének állandó és minden körülményekkel daczolható alapját megvetni oly módon, hogy gazdaságunk egyrészt súlyos hátramaradásából, másrészt pedig kóros és életveszéllyel fenyegető rohamos állapotából minél hamarabb és minél kevesebb áldozattal kiépüljön.

Mélyebb szakértelemmel párosult nyugodt elmélkedésből eredő megfontolást, teljes erőmegfeszítést s egyszersmind a legnagyobb ovatosságot igényli e kérdés szerencsés megoldása.

Valamint egyes embernek, úgy egy egész nemzetnek is, a mely tökélyesbülésre törekszik, küindulási pontja s első feladata az, hogy ismerje meg magát minden tekintetben. Szükséges tehát, hogy ily életbevágó intézkedés megállapításánál fontoljuk meg mindenekelőtt, hogy jelenleg mily stadiumban áll gazdálkodásunk? és mily ponton áll tudományos gazdasági értelmiségünk?

Feladatunk továbbá, hogy — hazánknak a gazdaságra vonatkozó különféle körülményei, viszonyai és forrásai tekintetbevételével — valamint egyrésről az előttünk járt nemzetek által felhasznált eszközök és módok legezelszerűbbjeit kiválasszuk: úgy másrésről azoknak elkövetett hibás lépéseik- és intézményeiktől mindenkép ovakodjunk. Mert experimentálgatásokra már se időnk se pénzünk nincsen.

Törekvésünknek végre főleg még oda kell munkálni, hogy a más nemzeteknél mindeddig talán épen nem, vagy csak részletben s egyoldalulag használt, de hazánk körülményeibe és jellemébe talán igen is beillő, és az eddigieknél biztosabban, gyökeresebben célravezető utakat és módokat lehetőleg kikutatva okosan felhasználjuk.

E pontok mindegyike külön egy értekezést kívánna. Ilyeket irni azonban sem időm sem hivatásom. Egyébiránt okos ember kevés szóból is sokat ért. Nem terjeszkedhetem tehát azoknak hosszas tárgyalásába, hanem mindegyiknek csak egy kis mécsset gyujtok, hogy ezek világánál vezethessen

elő és mutathassam be azon fő elveket, melyek szerint a gazdasági intézeteket s általában a gazdasági értelmiséget terjesztő intézkedéseket országszerte megalapíttatni legcélszerűbbnek tartom.

Előre kell azonban bocsátanom, hogy magunk ügyéről és magunk közt szólván, szükségesnek látom nyíltan, minden himezés és szépítgetés nélkül tenni meg figyelmeztetéseimet saját hibáinkra is, mert csak ezek őszinte elismerése lehet az első lépés a javulásra.

Vizsgáljuk már most legelőbb is gazdaságunk jelen állapotát.

Ha egy angol gazdától kérdem: — mert hasztalan, valamint Francia- és Németországnak, ugy nekünk is mindig csak az angol földmívelési ipar kifejlődése felé fordul sovár tekintetünk — ha mondom, egy angol gazdától kérdem: hogyan áll mezőgazdaságuk fejlődése? — Körülbelül ezeket fogja röviden válaszolni:

„Száz esztendő előtt a londoni Smithfield-vásáron eladatott évenként mintegy 80 ezer darab marha, t. i. göböly, borju, juh és sertés; midőn most általában 200 ezeret adunk ott el. — De nemcsak a marhaszám növekedett ily nagyszereűen, hanem növesztettük annak minőségét és hizottságát is annyira, hogy most — rendes kimutatás szerint — az eladott göbölynek hússúlya — általában nagyát kicsinyét számítva — 656 fontra, a borjué 144-re, juh és bárány 90-re megy, midőn száz év előtt ezen súlynak alig haladta meg felét. Eszközöltük pedig e nagyszerű minőségbeni haladást

saját marhafajaink tenyésztésének minden iránybani okszerű tökélyesítésével.“ *)

„Földmivelésünket illetőleg pedig“ — így fogja folytatni az angol gazda — „termelésünk azon időben nem ütötte meg a mostani európai átlagot, t. i. egy szem után hatot. De ama meggyőződésre jutván, hogy a kiterjedt gabonatermelés mindinkább kevesebb haszonnal kezd járni, fokonkint változtattuk az arányt termelésünkben, míg végre odajutottunk, hogy jelenleg egy hold gabonaföldre $2\frac{1}{2}$ takarmányföld esik s elértünk oda, hogy általában minden szem után 14-et aratunk s az egészben is többet, mint azelőtt a sokkal nagyobb térről. De a lehető gazdálkodási takarékosagra is törekedvén, a gépek használatával és munkásaink ügyessége és iparkodásának kifejtésével, mind ezen termelésünk nagyszerű szaporodása mellett képesek voltunk az utóbbi 50 év alatt mezeti munkásaink számát $\frac{1}{4}$ résszel kevesbiteni. Mert nekünk angol gazdáknak, kik kevés kivétellel haszonbérleők vagyunk, a tiszta haszon életkérdésünk. Ennek számai pedig azon arányban növekednek, a mint a termelési költségeket lehetőleg apasztjuk. — Gazdaságunkra ezen fejlődése közben nehezedett azon csapás, midőn 1846-ban a gabonatorvények eltörlésével az egész világ szabad concurrentiájának kitétetett. De nem estünk ezért kétségbe, sőt e körülmény még inkább aczélozta törekvéseinket, mind a már ismertebb utainkon való tovább haladásban, mind pedig újabb módok és eszközök nagybani fejlesztése és felhasználásában. Ezek egyike az alagcsövezés,

*) Meg kell azonban itt jegyezni és kiemelni, hogy az angolnak gőbölve 2—3 éves tinókból és tehenekből áll. Már 4 éves tinót ritkaság láthatni.

a mit feltűnő sikere következtében nagyrészt agyagos földeinken fáradhatlanul alkalmazunk s a minek czélszerű kivitelére száz meg száz milliókat költünk ugyan, de e beruházásunk általános számításunk szerint 25%-al jövedelmez. — Másika pedig az, hogy felhasználván az újabb vegytan útmutatásait, sem fáradságot sem költséget nem kimélünk földünk termő erejének még máshonnan is szerzett tápanyagokkali öregbitésére. E célra nem említvén a mesterséges trágyaszerek, csontliszt s olajpogácsának évenként behozott s felhasznált nagyszerű mennyiségét, a legközelebb mult 20 év alatt, csak guanot közel 300 millió forint árut hoztunk be s használtunk fel gazdaságunkban, és ennek termő eredményét mintegy 400 millió mázsá részint gabonára, részint húsbani hason értékére, becsüljük. — És mivel tudjuk, hogy a létező guano-telepek nem kifogyhatlanok, vagy tőlük némi események által el is zárathatnánk, legújabbán 10 ezer forintos jutalmat is tűztünk ki azon feladat megfejtésére: hogyan lehetne oly trágyát határtalan mennyiségben készíteni, mely a guano tulajdonával birjon és mázsája 2 $\frac{1}{2}$ forintnál többbe ne kerüljön? —“

„Ez rövid vázlata angol gazdaságunk jelen fejlődése és fejlődöttségének, a melynek eredménye már ugyan oda üt ki, hogy Angolországban minden hold földre és minden gazdasági munkásra legalább kétszerannyi növény- és állattermelés esik, mint a continensnek bármely tartományában, de a mely vázlatomhoz még különösen hozzá kell tennem, hogy mindemellett gazdaságunk legnagyobb ellenségének tartanók köztünk azt, ki annak tökéletes voltát merné állítani.“

Ez volna körülbelül rövid válasza egy angol gazdának feltett kérdésemre.

Mit mondhatunk mi lélekismeretesen gazdaszatunknak utóbbi időkben vett fejlődése- és jelen állapotáról?

Igaz, voltak és vannak hazánkban egyesek, kik kellő szakértőségüknél fogva belátván gazdálkodásunk bajait és szívükön hordozván annak orvoslását, éltük feladatává tévék, azt nagyrészen tengő, de még nagyobb részben csökkenő állapotjából kimenteni, és önfeláldozásukkal is tettel és szóval mindent elkövetnek felvirágzásának eszközzésére. De mindezen törekvések legszebb eredményei is csak kivételképen tűnnek fel az egészhez képest.

Mar ha tenyésztésünkben mindenesetre a juhászat az, mely e század folytatában emelkedésnek indult, és számosabb nyájakban a tökélyesedésnek vagyis inkább a finomságnak bizonyos fokára jutott, hogy a külföldi hasonnemű juhászokat megközelíti. De még ennek is kielégítő-e eredményei? Nem mentünk-e egyoldalulag előre? De még így is tettünk-e az utolsó időben lényeges haladást? Nem értesülünk-e újabb időkben nevezetes törekvésekről, melyek a juhnyájat egy másik, de ismét oldalútra terelni iparkodnak? Mit jelent ez? Nem-e először is azt, hogy még juhászatunknak javában is, melyet, minden többi állattenyésztésünk rovására annyi idők óta oly sok előszeretettel és áldozattal ápoltunk, épen nem jó renden van a szénánk? — Legnagyobb része a juhászatnak pedig, tudjuk, mennyire alul áll a középszerűségben. Ha magunkat és másokat ámitani nem akarjuk, nem igen mondhatunk egyéb lényegeset juhászataink minőségi állapotáról.

Ha az utolsó két ugynevezett Volkszählung-nak összeállított adatait tették volna előttünk nyilvánossá drágalátos boldogítóink, legalább némi statistikai adatokkal birnánk gazdasági barmaink számbeli állására nézve. De már ezen

körülmény is, hogy ez adatok actáik titkaiba lettek előlünk elrejtve, világosan oda mutat, hogy e részt is kutya van a kertben. És bizony bármelyikünk figyelemmel vizsgálja az előtte ismertebb vidékek gazdaszatát, meg kell vallania, hogy juhászatunknak számszerinti állapota átalában véve nagyszerű apadásban van. Vidékemről legaláb — mely egyébiránt a jobb körülmények közt levőkhöz tartozik — bátran elmondhatom, hogy az utóbbi 8 év alatt mindenemü marhatartás, de kiváltképen a juh, nemcsak minőségben nem gyarapodott, de számszerint is — legkevesebbet mondva — 25%-al csökkent.

A ki csak 30 évvel is visszaemlékezik s z a r v a s m a r h á i n k akkori állapotára, akkori vásárainkra, gulyáinkra, és most néz végig azokon s tapasztalja mennyi fáradságba kerül csak egypár száz jóra való jármás ökörnek összevásárlása: bizony sok keserű fohász fakad hazafias kebléből a nagy pusztulás fölött.

Keressük a magyar faju ökröt, mert nagy szükségünk van reá; keresik és velünk együtt jó drágán fizetik számos idegenek s mert jó cikknek tartják. De mindemellett a hol csak elkerülhetjük, nem termeljük; mert különösen a mostani körülmények közt, azt mondjuk, nem hasznos hajtó e marhafaj tenyésztése.

Iparkodtunk ugyan tetemes költséggel is elismert kitűnő tejelésű idegen marhafajokat hozni a hazába. Méltó köszönetet is kell mondanunk érte az illetőknek. De melőzván az ezekről minden észrevételt, kérdem: vajjon tetünk-e csak egy lépést, csak egy kísérletet saját marhafajunknak önmagabani nemesítésére? Nem az angol sem a hollandi nemesítés eszményképét akarom itt értetni, mert a magyar marhából egyszerre bőtejelésű fajt akarni alkotni,

körülbelül hasonlítana élettanilag azon törekvéshez, melylyel valaki az angol vagy arab telivér lóból lassu nehéz igás lovat akarna képezni. Hanem oly nemesítést értek, mely szarvasmarha fajunknak tenyésztését hasznosabbá tenné, a nélkül, hogy eredeti legkitünőbb tulajdonából s jelleméből vesztene. Nem tettünk pedig e részt olyannyira semmit, hogy még szarvasmarha fajunk typusának illő qualificatiojára nézve sem vagyunk magunk közt tisztában.

De nem akarok e szomorú képnél tovább időzni. Sem a hajdan oly világhírű jó lovaink és méneseink romjainál. Nagyban elpusztultak biz azok ugy, hogy többnyire magvuk is veszett. Szembetünőbb ez, minthogy bővebb figyelmeztetést igényelne. Sertés tenyésztésükről is csak annyit hozok fel, hogy ez, ha tán nem aljasodott is, de mindenesetre ritkult. És így igen kevés vigasztaló van egész baromtenyésztésünk utóbbi fejlődésében és jelen állapotában.

Elismerem, hogy vannak egyesek, sőt vidékek is, melyek egyben másban kivételt képeznek a felhozott általános állapottól, sőt mind a marhatenyésztés- mind a földművelésben kitünő lelkesedéssel törtetnek a jobb út felé. De csak kivételek maradnak ezen törekvések. Nekünk pedig a nagy egészszel van dolgunk s az egészet kell mindenben szemügyre vennünk, hogy a még lehető jobb jövőre vezető módok és eszközök megválasztásában üdvös sikerre számíthassunk.

Átmegegyek földművelésünk jelen állására.

Megvallom nincs példa a történetben, hogy valamely országnak földművelését oly hirtelen és előkészületlen érték

volna oly súlyos csapások, mint a mienket. Nagyobb része elvesztvén az urbériséggel munkaerejét, pénzes munkára szorult, a mi a napszámot a többire nézve is az ország legnagyobb részében hallatlan magasságra emelte. Ezt pedig nyomban követte az évről évre súlyosbuló nagyszerű adó és minden néven nevezendő zsarolások. E csapások sokkal terhesebbek voltak, minthogy azokat gazdaságunk az ország legnagyobb részében normalis egészséges állapotban kiállhatta volna.

Törekedtünk ugyan teljes jó akarattal és feszített erővel megfelelni nagy feladatunknak tehetségünk szerint. De tehetségünk előkészületlen lévén mind értelmi mind anyagi tekintetben, nem bírhatott feladatával. A dolog kifejlése végre is az lett, hogy *ibant qua poterant*.

Mindenesetre előmenetelre vergődtünk gazdaságainkban a jobb gazdasági eszközök és gépek készítése, behozatala és általános terjedése által. Különösen áll ez a földmívelési eszközökre nézve. Cséplőgépeink, ha pontos számítás mellett gyakran nem mutatnak is közvetlen hasznot, de még ily körülményekben is legalább közvetve — a cséplőknek túlkövetelése és a nyomtatóknak valóságos dulakodásai mérséklésével — igen jó szolgálatot tesznek.

De mindaz, a mivel e jobb eszközök használata által többet termeszthettünk, vagy megtakaríthattunk, összesen is csak csekély volt szükségünkhez képest. Mindennél sokkal nagyobb és mindig nagyobb jövedelmek igényeltettek.

Nem is vetheti senki szemünkre, hogy tetemesen nagyobb jövedelmeket nem állítottunk volna ki földmívelésünkből. Termesztettünk és adtunk el az új aérában annyi gabonát, mint azelőtti időkben soha. Hozzáfogott mindenki

és szaporította jövedelmét azon módon, a mint értette és a mint leginkább kezeügyébe esett. De vessünk egy futó pillanatot ezen módokra, melyekkel földbirtokaink jövedelmét szaporítottuk.

A földbirtokok igen nagy része egyeseknek, társaságoknak sőt községeknek is haszonbérbe adatott, természetesen a lehető legmagasabb áron.

Midőn a közértelem és közérzület a földmivelés dolgában azon alacsony fokon áll, mint nálunk, mellette meg a tatár is nyakunkon: mit lehetett egyebet várni a haszonbérlőknek legalább $\frac{9}{10}$ részétől, mint a mi történt és most is folytonosan történik. A közértelemet pedig e részt semmiféle szerződési schémákkal hamarjában kifejleszteni nem lehet. És midőn az angol földbirtokos bérlőjének illő korlátok közti tartására elégségesnek tartja azon szerződési kifejezést, hogy a bérlő a jószágot „in a good and husbandlike manner“ azaz jó és gazdához illő módon mívelje, és ezen általános rövid kitétel mellett is, adandó esetben, bizton remélheti, hogy az illető bíró neki igazságot fog szolgáltatni: akkor nálunk a véghetetlen részletességű kötések használata mellett sem igen tarthat valaki számot rá, hogy földjét a haszonbérlő általi kizsarolás és elértéktelenítés ellen biztossítsa, vagy ennek esetében kellő kárpótlást nyerhessen.

Mivé lett így is száz meg száz bérlő, tudjuk. De nem egyénekekkel, hanem földbirtokunkkal s az azon folytatott gazdálkodással van dolgunk.

Nem szükség kiváló gazdai értelmiség hozzá, hogy belássuk e haszonbéres birtokoknak, kevés kivétellel, a leg-siralmasabb sorsát. Alig marad imitt-amott egy-egy hasábnál használható szűz föld, melyet a bérlők ekéi fel nem turnak, hogy haszonra fordithassák mind azon termőerőt, melyet

szünet nélküli szántás-vetések által mind az ó mind az új földekben még felfedezhetnek, hogy kiteremtsék a többnyire már magában magas, de kivált a majdnem általános elégtelen — vagy éppen minden forgalmi tőke nélkül — és csekély értelemmel munkálódó gazdáknak aránytalanul súlyos haszonbért s egyéb terheiket. Ez a rendes eljárás, a nélkül azonban, hogy a természetényekben kiszarolt erőnek bár csak a kamatja is visszafizettetnék a türelmes földnek. Így halad számtalan sok birtok sebes léptekkel a végpusztulás és elértéktelenítés felé. És sirva nézhet a birtokos, ha a bérlet elteltével veszett fejszédjének csak nyele fordul vissza.

A saját kezelésű gazdaságok földművelésében kétségtelenül több a jóra való törekvés, és különféle körülményeknél fogva mindenesetre több a kivétel az általános eljárástól. A legnagyobb részben azonban mind a nagy, mind a közép, mind a legkisebb birtokoknál bizony csak a haszonbéréseknek útján járunk, habár némelyek több decummal és qualificatióval, de mások még e nélkül is.

Mindinkább behoztuk t. i. gazdaságainkba a váltó-rendszert, és pedig cizfrábnál cizfrább alakban. Nem is igen tartjuk már jóra való korszerű gazdának, a ki tiszta ugarral gazdálkodik. Sőt már feltaláltuk az évenkinti kétszer termelés mesterségét is, és nagyszerűen lelkesülünk mellette. Szereztünk jó alkalmas ekéket, hogy azokat jó mélyen is járathassuk, és földünk alrétegét haszontalanul ne hevertessük. Feltörtük szárazabb s már úgy is igen kevés szénát termő kaszálóinkat. Lehetőleg szűkebbre szabtuk, vagy egészen megszüntettük természetes legelőinket. Felhaso-gattuk azokat, hogy a feltört kaszálókkal együtt váltórendszereinkbe sorozván, majd itt mesterséges takarmány-

termesztéssel és legelőkkel tetemesen pótoljuk. Iparkodtunk minden áron tagosításokat és legelő-elkülönzéseket eszközölni, hogy gazdaságainkat kizárólagos saját birtokunkba vevén, haszonhajtóbbakká tegyük és ujakat is alakíthassunk. Figyelmes gondot kezdtünk fordítani szőlőmivelésünk alapos javítására, és borkezelésünk nemesbitésére. Nem felejtkeztünk meg a fa és gyümölcsös ültetvényekről sem, melyekkel birtokaink szegélyeit és egyéb alkalmas helyeit haszonhajtóbbá tesszük.

Mindez magában véve igen szép és hasznos dolog. Melyik értelmesb gazda volna az, ki a váltó-rendszer fontos előnyösségét elvben el nem ismerné? És kinek esnék jobban, mint a szegény magyar gazdának, ha egy esztendőben kétszer is arathatna? De tudjuk, hogy különösen a mezőgazdaságban minden csak relativ jóságú és hasznosságú lehet. Ugy van a váltó-rendszer is. Hozhat ez az egyiknek áldást, a másiknak átkot, a mint ki a hozzá kellő értelemmel és tőkével bír vagy szűkölködik. Mert kell tudnunk, hogy épen a váltó-rendszer az, a mely a legtöbb alapos ismeretet és legnagyobb tőkét igényli, és feltételezi, hogy állandó sikerrel használtathassék. Már pedig nincs általánosabban elismert tény nálunk, mint hogy épen e két cikkben szenvedünk legnagyobb szükségét minden rétegen keresztül. Minek kell tehát a következésnek lenni, mint hogy jelen körülményeink közt e váltó-rendszer sem boldogíthatja gazdaságunkat. Ápolgatjuk, támogatjuk azt míg telik, innen is onnan is, új meg új földekkel, híresztelt panaceákkal, de legnagyobb részben csak az lesz a vége, hogy majd miután minden természetes kaszálóinkat és legelőinket felemésztettük, földünk se gabonát se takarmányt nem fog többé haszonnal termelni.

Nincs szebb gyöngye a magyar törvényhozásnak nemzetgazdasági tekintetben, mint a tagosítási törvények. Máltán büszke lehet reá, mert sok más civilizált népet e részt évtizedekkel megelőzött. Szép és hatalmas volt a czél, mely a tagosítással szándékolatott. De mi legalább $\frac{9}{10}$ részben visszaéltünk áldásával s arra használtuk és használjuk fel, hogy minden korlát, akadály és háborítás nélkül kényünk szerint szeltében emészthessük földünknek erejét és velejét pótolatlanul. Minden technikai vállalkozások, minden ültetvényezések, minden szőlőmivelési s egyéb javítások és beruházások, melyeket fölmutathatunk, elenyésznek ama nagyszerű zsarolásokhoz képest, melyekkel birtokaink belértékét, kivált az utóbbi időkben, rongáljuk és sülyesztjük.

Ezek tehát általánosan véve leginkább azon módok és eszközök, melyekkel gazdaságaink termelését és jövedelmét az utóbbi időkben szaporítottuk, hogy soknemű terheink és szükségünk fedezését legalább nagyjából kiszoríthassuk.

Mentegetődzünk bármikép és hozzunk fel kivételeket bár mennyit, de jó lélekismerettel nem tagadhatjuk a tényt, hogy általában és a legnagyobb részt véve, többé kevésbé mindenütt ilyen földmivelésünk állása, és ez azon ut, melyen folytonosan növekvő erővel halad fejlődése.

Hasonlítunk földmivelésünkben azon furfangos ifjuhoz, kire egy bizonyos összegű szép örökség maradt, igaz értékű pénzben, ezüst és aranyban tőkél elhelyezve; de a ki mindinkább szaporodó szükségeit a rendes kamatokból nem lévén képes fedezni, éhletlenségében azon speculációra vetemedik, hogy jó ércz tőkét lassankint felmondogatja és mindannyiszor vásárol rajta nemzet-kölesön papirokat a számszerinti öszvegig. Így a rendes kamatokon túl még azon tetemes fölösleggel szaporodik jövedelme, a mi a

névszerinti papírok megvételeből fennmaradt és vizsgáltására egész számszerinti tőkéje is megmaradt — persze papírosokban. Végére járván pedig ezen operatio s vele az így szerzett nagyobb jövedelem, újabbat kezd még kisebb értékű papírokkal és így tovább. Hogy mi lehet ily speculativus gazdálkodásnak a végső vége, az könnyen megjövendölhető.

Nekünk is hála istennek és őseinknek — szép és megbecsülhetlen jó értékű örökség jutott hazánkkal, melynek földje legnagyobb részben már természeti alakulásánál fogva jó és termékeny, habár igen különféle természetű. Vannak vidékek, melyeknek földje századokig képes trágya nélkül teremni, mielőtt annyira elsoványkodnék, hogy a művelésére fordított munkát többé nem jutalmazza. Vannak ellenben olyanok is, hol a földerő illő pótlék nélkül tíz évi termeléssel is kimerülhet, és a hasznos művelésre teljesen alkalmatlanná válhatik. De nincs és nem is lehet egy talpalatnyi is földjeink közt, a mely bármiféle termeléssel, melyet róla veszünk, termő erejéből ne veszítene, és ennek kellő pótlása nélkül ne soványkodnék. Ez egy tudományosan megállapított földművelési sarkelv. — Es habár épen nem vagyunk is magyar gazdákul oly tudósak, hogy a vegytani analysis mérlegével kezünkben pontosan megtudnók határozni, hogy ez vagy ama föld még mennyit képes termelni; — azon tudósokhoz pedig más részt épen nem is szeretném hogy sorakoznánk, a kik valamely földnek vegytani tartalmánál fogva, azt ez vagy ama termelésre már a priori alkalmasnak, vagy pedig ezek hiányában a megfelelő vegytani trágyák által alkalmassá tehetőnek tartják, miután azt hiszem és vallom, hogy a földnek hatályosan működő villany-delejes tulajdonságai is vannak,

melyekhez még eddig mértékünk nincsen: de az említett sarkelvet olyannak kell elismernünk a földmivelésben, melynek rendíthetlen igazságát és alaposságát semmiféle alapos elmélet, és semmiféle tapasztalatdús gyakorlat kétségbe nem vonhatja.

Mindennapi tapasztalásunk tanúsítja, hogy hazánk leggazdagabb talaju vidékein is, mint például Bánátban, mindinkább ritkulnak a régi időbeli hires és hatalmas termések. Evről évre sűrűbbek a panaszok a hibás termés miatt. Evről évre szaporodnak a sujtó befolyások, melyeket a termés hiányossága okául felszámolunk: késő vetés, kora fagy, késő fagy, sok hó, száraz tél, rosz tavasz, szárazság, nedvesség, kukacz, hernyó, mézharmat, ragya, rozsdá és így tovább számtalan okot tudunk felhozni, a mi termésünket elsilányította. Csak azon egyszerű, de legsujtóbb befolyást nem vesszük figyelembe, vagy nem akarjuk megvallani, hogy mi bizony már igen régen kotonozunk abban az öröklött ószerű kincses ládában, hogy mi bizony már tartalmának nagyát, öregét jól kivájkáltuk, hogy biz abban jobbadán már csak aprópénz van, melynek még kiszedegetése is több munkával jár, hogy biz az már nagyobb fokú aszkórobán szenved; aszkórosnak pedig progeniese is ritkán életrevaló, hanem legtöbb esetben satnya, melyben mindennemű bajok és betegségek könnyebben fejlődnek s melyet bármily kedvezőtlen — különösen climaticus — befolyások elsepernek az élők sorából.

Már a legjobb földü vidékeken is gyakran emlegeti a paraszt ember is, hogy biz a föld engedett termésében. Már ott is kényszerülnek trágyázásról gondolkodni, hol azelőtt eszükbe sem jutott. A haszonbérek pedig oly aránytalanul leszáltak, hogy biz annak nem csupán a csökkentebb

gabonaárak lehetnek okai. Számtalan birtokra a legolcsóbb bérért is nagy nehezen lehet már haszonbérelőket kapni. Sőt magam ismerek birtokokat legnépesebb vidéken és legjobb emporiumok közelében, melyeket nyolcz esztendőbeli termelés a szó teljes értelmében minden tekintetben haszonvehetlenné tett, és tulajdonosaik egypár év óta semmi áron ki nem bérelhetik, hanem parlagon hevernek. Ily birtokok száma kétségkívül naponkint szaporodni fog.

E főnebbi vázlatok feletti nyúgott elmélkedés mindenkít meg fog arról győzni, hogy a mi gazdálkodásunk lényegben az angolokéval épen ellenkező irányban fejlődik. S a mennyire ellentétben áll az angollal, épen oly hasonlatosságot mutat az észak-amerikai egyesült államoknak gazdálkodási működésével. Milyen legyen ez, nem vázolhatom ugyan saját tapasztalásom után, de hivatkozom az egypár év előtt a congressus alsóházában ama törvényjavaslat tárgyalására, mely által az államokban állítandó gazdasági tanintézetek és ipartanodák létrehozása terveztetett, és az erre szolgáló költség alapjául csakugyan 6 millió — mond — hat millió hold államföld ajándékozott és utalványoztatott. Hivatkozom az indítványozó Mr Morrill vermonti képviselőnek szakavatott előadására, melyben rajzolja s vandalizmusnak nevezi azon eljárást, melylyel gazdáik a földmivelést üzik, és a földet elszegényítik. Statistikai adatokkal kimutatja, hogy ezen pusztító gazdálkodási eljárás következtében az államok legtöbbjeiben a gabona és állattermelés az utolsó 20 év alatt 15—20—30—40 sőt egész 50 százalival apadott. Hivatkozom Mr Carey az Egyesült-államok híres nemzetgazdászának e tárgyra vonatkozólag irt leveleire, melyekben számos, hajdan legdúsabb vidékekre mutat, melyeknek egypár nemzedék képes volt minden termőerejét kimeríteni s

melyek most, mint teljesen haszonvehetlenek, elhagyatvák. Egész következetességgel kimutatja, hogy ha ezen gazdálkodási rabló rendszer még tartós lesz, a nemzetnek utolsó szivdobbanása is megszünend és Amerika Görögországgal és Rómával együtt fog állani a multnak romjai alatt. Az ily gazdálkodási rendszert, melylyel a föld évről évre erőtlenebbé és szegényebbé tétetik, valóságos rablásnak mondják mind a ketten, melyet az egyesek a nemzeti vagyionon elkövetnek. Így gondolkodnak és így beszélnek az amerikaiak, azon amerikaiak, a kiknek még száz meg száz millió hold érintetlen szüz föld áll rendelkezésükre. De mit mondjunk mi, a kiknek mindennapi imádsága tartja, hogy „e kívül nincsen számodra hely?”

Megbecsülhetlen hatásu volna most hazánkra nézve, ha pontos statistikai adatokkal birva, gazdálkodásunk utóbbi fejlődését és jelen állását, az ó és új és különféle mivelés alatti földek tere s ezeknek részletes és összes, időszerinti termései összeállításával számokban lehetne kimutatni. Igen sajnálom, hogy azokkal nem birván, ily számbeli kimutatásokat tenni képes nem vagyok. De ez ügybeni bővebb elmélkedéseim és vizsgálódásaim azon meggyőződésre vezettek, hogy a legutóbbi gazdálkodásunk következtében eszközlött csökkenés, mely hazánkban az egész földbirtoknak belértékét érte, legalább is megüti azon nagyszerű adóösszeget, melyet az utolsó évtizedben fizettünk.

Ne is gondoljuk, hogy hazánk viszonyainak újabb fordultával, engedvén az oly kérlelhetlen szükség, a birtokoknak ezen saját kezelésünk alkotta további elértektelenítése magától szünni fog. Adónk, habár nem is épen lehetetlen mint eddig, mindenestre tetemes marad. De más erre vezető hatalmas tényezőink is vannak. A comfortra például páratlan

fogékonysággal birunk. Eletszükségeink napról napra szaporodnak. Az ember pedig igen szokásos állat is, és egyben másban hasonlít a ragadozókhöz. Ha valamire egyszer vérszemet kaptunk, bizony nem igen könnyen hagyjuk magunkat, legalább rendes eszközökkel, arról letérítettetni. E részt tehát nem igen lehet kilátásunk jobbrafordulást remélhetni.

De hát a mi tudományos szakismeretünkkel mennyire vagyunk? és remélhetjük-e, hogy ezzel, a mily fokon ez napjainkban áll, képesek leszünk nagyobb erőfeszítéssel, és mindannyi gazdasági egyesületekkel a dolgon valami hatályos jórahalót lendíteni? — Kénytelenek vagyunk, habár szomorodott szívvel, de határozottan azt felelni, hogy nem.

Már azon körülmény is, hogy mezőgazdaságunkat jelen állapotjára és a fen elöadott fejlődési utjára hagytuk juttatni, általános szakértelmi képességünket teljesen kétségbevonja. Ennek hijával pedig a gazdasági egyesületek is, minden jó akarat és buzgalom mellett, csak az egyoldalú empirismus utján működhetnek, a mely — nem tekintve a sok költséges csalódásokat — oly véghetlen hosszú pálya, hogy mire az első kerülőt megfutnók, a legnagyobb rész léhlzetéből fogy ki, vagy épen letör. Mert ha már szójárassá vált is a mult időkben, hogy a magyarnak saját zsirjában kell megfuladni, most nemcsak nem tarthatunk ettől, de a mindenüvé mindinkább oda férköző gözerő egy generatio alatt képes leend — vizen, szárazon — hazánk legtöbb földjének nemcsak zsirját, de életerejét is elhordani.

Furcsán is vagyunk mi azzal az alapos gazdasági értelmiség fogalmával. Oly sokan közülünk beszélnek róla és emlegetik annak hiányát, de rendesen nem értik bele

magukat azok sorába, kik ennek szükében volnának. Pedig bizony többnyire nem így áll a dolog. Sajnálom, de az ügynek életbevágó fontossága követeli tőlem, hogy élő példákkal illusztráljam e tényállitás valóságát.

Az 1857-ki jubilaemos gazdasági-kiállítás alkalmával találkoztam Bécsben egy hajdani jó ismerősöm s iskolatársammal, és most szintén collegámmal, t. i. uradalmi igazgatóval, ki némi vezéri szerepre is érzi magát hivatva, és gyakran szokott kikelni másoknak képtelensége és értetlensége ellen. Köztünk a kiállított gépekről levén szó, mindjárt felhozá, hogy a kiállított mobilis szivattyúkból mindenesetre venni fog, miután azok oly tökéletességűek, hogy könnyű erővel hajtva egyik gutta-percha csőn a vizet bármily mélységről felszivattyúzzák, a másikon pedig egyszersmind a kellő távolságra hajtják. Elállott az eszem ilyesminek hallatára. Es midőn azon észrevételt tennem: édes barátom, a szivattyú mondott tulajdonságainál azt a bármily mélységrőli hatását el kell hagynunk, mert ez lehetetlen; miután ennek meg van absolut határa, melyet megközelíteni igen, de túlhaladni épen nem lehet. Mért nem lehetne? válaszolá, mai időben semmi sem lehetetlen a tudományok fejlődésének; kivéve azt — mondám — hogy a természet törvényeit s így nagy légkörünk súlyát is megváltoztassa. S a barometer higany oszlopának legszembetűnőbb fogalmából akartam őt tévedésének belátására vezetni. Ő azonban nagy bosszúsan akasztta meg mindjárt szavaim kezdetén: Légsúly—higany—illyesmikrőli elmélkedés csak theoreticusnak való, neki nincs reá szüksége s ő igen jól tudja, hogy a dolog úgy van, a mint ő mondá. Ezzel távozott. Én pedig mindinkább elszomorodtam gazdaságunk jövendőjén, melynek kifejtésében ily vezérek is működnek. Erre azt fogják talán sokan

gondolni, a mit minap a „Journal de Constantinople“ szerkesztősége abeli útbaigazítására, hogy a magyar nem tartozik a szláv népek közé, válaszolt: miképen „senki sem kívánhatja, hogy épen mindent tudjunk“. Ugy-é mosolyogtunk e naiv válaszra? s azt gondoltuk magunkban, hogy: tisztelet-becsület, de annyi ismeretet csak megvárunk egy politikai lap szerkesztőjétől, a mennyivel egy 12 éves iskolás gyermeknek kellene birnia. — Felhagyok itt a további fejtegetéssel és az abból vonható következtetésekkel. Nem is illő, hogy egyesek ismerethiányát vagy fonák működéseit hozzam fel ily általános és nagyszerű ügyben. Ezen közlött tényt is csak mutatóványul idéztem azon állításomnak, hogy mily furcsán vagyunk mi a gazdasági értelmiség fogalmával, kézzel foghatóbb illusztrációjára. Hanem átmegegyek általános tünemények megemlítésére, melyek gazdasági értelmességünk alaposságának fokát hatályosabban kitüntetik.

Nem tagadhatjuk, hogy még jobbaink nagy része is mind e mai napig panaceaák után sóvárog, és ily valami boldogítót vél egy vagy más új eszmében, egy vagy más új rendszerben feltalálhatni. Holott mindenekelőtt tudnunk kellene, hogy az egész és egyetemes földmivelésben csak egyetlen panacea létezik. És ez: a földből bárminémű termésében elvett minden, a légkörből nem pótolható, növény-tápszereknek ugyan oda visszatérítése. A mint e panacea egyetlen az egész földmivelésben, úgy e mai napig csak egyetlen a nép az egész földkerekségén, mely ezt teljes mértékben használja és alkalmazza. — És ez, az annyira gúnyolt chinai nép. Alkalmazza pedig évezredek óta oly lélekismeretesen és oly eredménynyel, hogy így eszközölt s hihetlenséggel határos bő termelésével az egészben is roppant nagy — de aránylagosan is a legnépesebb európai

tartományokat túlhaladó s mindinkább növekvő népességét képes eltartani. Nem lehet feladatomban e chinai földművelés lényeges eredetiségeit itt bővebben magyarázgatni, csak azt említem meg a chinai gazda e részbeni lélekismeretességének jellegzésére, hogy biz azok a legnagyobb illetlenségnek tartanak, ha egy jól tartott vendég, ez étkezés fejében, vendégszerető gazdájánál ott nem hagyná ürülékét.

Már azon újabb időben mutatkozó körülmény is, hogy gazdászatunknak még aránylag legszebb fejlődésű ágában t. i. a juhászatban, jobbjaink is két pártra szakadnak, melyeknek egyike félvállról nézi le a másik tenyésztményeit, másika pedig sajátját nevezi el haszonjuhászatnak, mintha széles Magyarország valami egyöntetű kis jószágocska volna, melyben e vagy ama juh faj tenyésztésének abszolút előnyöségét lehetne meghatározni: bizony nem oly tünemény, a mely általános gazdasági értelmiségünk magas fokára mutatna.

Hazánkban mindennemű mesterségesebb gazdasági beruházás kétsorosán drágább, mint más a culturában fejlődöt-
tebb nemzeteknél. Először már maga a kiállítás vagy megszerzés tetemesen többe kerül, és másodsor az eredményezett haszon — a termények csekélyebb értéknél fogva — tetemesen kisebb. És ezen különbség oly tetemes, hogy a gazdászatnak némely iparágát egészen is mellőznünk kell még ez időben. Igen természetes tehát, hogy mielőtt valamely költségesebb beruházásokba elegyednénk, azt minden tekintetben szükséges jól megfontolnunk. Mindemellett mit tapasztalunk e részt nálunk? azt, hogy még olyféle költséges beruházásokkal is teszünk experimentatiokat, melyeket már a priori, mint a tudomány elveivel ellenkezőket

elvetni, és a charlataneriák élheteretlenségei közé utasítani kellene.

Például elég lesz itt felemlítenem azon bizonyos rajongással fogadott úgynevezett Hooibrenk-féle légalagcsővezést. A kinek az alagcsővezésről tiszta fogalma van, és ismeri az angol alagcsővezést teljes egyszerűségében, teljes hatásában és teljes eredményében, valóban nem tudja mit gondoljon ily Hooibrenk félének látásán. Hasonlít ez ama mellett körülbelül oly törekvéshez, midőn valami tudákos ember csupa találmányozási viszketegből jó huzamú kéményét még jobbá akarná tenni az által, hogy az egész kémény oldalára bizonyos közökben több kiálló kis kürtöket alkalmazna azon feltevésből és célból, hogy a füstnek így több alkalma lévén a kitakarodásra, e kéménye a lehető legtökéletesebb — és ő ez új rendszernek hirneves alapítója leend. Hogy a tetemesb költség mellett mi leend az eredmény, azt neki minden egyszerű kéményhez értő előre megmondhatta volna.

Méltó elődje ezen alagcsővezési találmány Hooibrenk ur azon legközelebbi új revelatiójának, mely bennünket, ha akarjuk, teljes bizonyossággal Chanaan földjére bevezérlend, és az országot minden trágya nélkül végső végítéletnapig évenként előfordulandó valóságos borözönnel fogja elárasztani, még hozzá a javából. Mindenesetre pedig annak sem Hooibrenk ur lesz az oka, ha nem üdvözülünk.

Mi ugyan szegény magyar gazdákul nem igen vagyunk oly pénzerővel — már csak borunk általános csekély áránál fogva sem — hogy e javasolt költséges csővezéseket alkalmazhatnók; másrészt pedig még eddig szüleinket sem igen öltük el annyira trágyaival, hogy a trágyanélküli

mivelésben is elég tapasztalatunk nem volna: mindemellett nagy köszönettel tartozunk Hooibrenk urnak irántunk tanúsított jó akaratáért és szivességeért. És mivel a magyar ember a tapasztalt szivességet mindenkitől legtöbbször becsüli: ha már másképen nem tudjuk, haláljuk meg a jó urnak legalább is egy épen oly jóakarátú tanácscsal: ott van a világszerte legkapósabb és legdrágább bort termelő Rajna-vidék, ennek szőlőtöke-kezelése, termővesszőkre metszése, ezeknek lehajtogatása, lekötözése lényegesen úgy sem igen különbözik Hooibrenk urnak ajánlott rendszerétől; de az egész vidék századok óta még eddig — minden kísérletei daczára — évről évre azon szerencsétlenségben szenved, hogy a szőlőikbe szükséges trágyát nagy részben még más — hajókkal megközelíthető — országokból és vidékekből is kell nekik beszerezni, és e czikkre milliókat költeni: kínálja meg Hooibrenk ur ezeket panaceaíval. Igen természetes, hogy csak ez egyért is készek leendnek roppant kincset adni, hogy boldogtalanságukból kimenekülhessenek, és bizton remélhető, hogy az alkun felül még nagyszerű ércszoborral is örökitendik megváltójuk emlékét.

Mindezek bizony csak azon számtalan boldogító szerek halmazába valók, melyekkel ez utolsó évtizedben minden oldalról különben is vendégeltettünk és jóltartattunk, mindig azon motto alatt, hogy töménytelen kincs van hazánkban eltemetve, melyért csak le kell hajolni, hogy felszedjük. Nem is vethetik szemünkre, hogy nem törekedtünk volna nem csak egyszerű szedegetéssel, de véres verejtékkel is jó tanácsukat követni, habár nagyobb részt más ette is meg az epret; mert már kicsinyenkint úgy is csak az hiányzik még, hogy elmohosodott házfedeleinket is felszántsuk s bevessük. —

Nem folytatom tovább e reám nézve oly igen kellemetlen és szomorúan ható érintéseket. Azt hiszem elég ennyi gazdasági értelmiségünk alapossága feletti tájékozásul. Mindenesetre hasonlíthatlanul több politikai érettséggel és értelmiséggel bírtunk mint gazdaságival. Es midőn a politika terén minden eddig reánk halmozott boldogító panaceákat valódi belértékükre tudtuk devalválni, ugyanakkor mint gazdák nem tudunk még kinőni a zubonyból, és a szépen kifényesített tantuszt is aranyul fogadjuk el. Magunkba kell tehát mindenekelőtt térnünk és elismernünk, hogy mostani gazdasági értelmiségünkkel — mind terjedelmét mind fokozatát véve — a legnagyobb akarattal, legnagyobb erőmegfeszítéssel és minden egyleti működésekkel sem vagyunk képesek gazdagságunk abnormis állapotán és fejlődésén hatályosan segíteni.

Azon nemzetgazdászati szempontok mellé, melyeket Korizmics alelnök ur ihletes szakavatott előadásában a gazdasági tanintézetek ügyében előadott, felmutattam példányul — habár csak igen gyenge körvonalokban — a nagy angol nemzetnek egész nyugat Európára irányt-adó gazdasági állapotát és fejlődését. Kimutattam röviden a mi gazdaságunknak mind baromtenyésztési mind földmívelési tekintetben átalában igen szomorú állását s különösen az újabb időben az angollal épen ellenkező s az amerikaiként hanyathomlok az elpusztulásra törekvő fejlődési irányát. Kimutattam, hogy csupán empirismus útján nincs többé időnk gazdálkodásunknak lényeges javulását eszközölni. Érintetem a tüneményeket, melyek világosan oda mutatnak, hogy mostani tudományos szakismeretünk jóval csekélyebb, mint-hogy bármily törekvés és buzgóság mellett és bármily hitel-

bankok segedelmével is gazdálkodásunknak jobb irányt adni, földjeink kizsárolásának elejét venni s birtokainkat a teljes elértéktelenítéstől s hazánkat a nyomor örvényétől megmenteni képes volna. — Szükségesnek láttam pedig mindezeket felhozni és kimutatni azon czélból, hogy kellőleg figyelmeztessem hazámfiat az ügy nagyszerűségére, életbevágó fontosságára és elhalaszthatlan sürgetőségére.

Átalánosan elismertnek és megállapodottnak látszik ugyan azon vélemény, hogy alapos szakértelmet terjesztő tanintézeteknek minél előbbi létrehozása által kell gazdaságunk felvirulását előmozdítani. És ezen véleményhez csatlakozik elvben az enyim is. De tekintve egyrésről még a multból fennálló példákat, hol a nemzet egyes országos intézetek létrehozásában lelkesült és a nagyszerű költségek kiteremtésével megtenni vélt mindent, csak jóra való egészséges életet lehelni bele mulasztotta el, minek következtében biz azok most is csak tengenek; másrészt pedig épen ezen ügyben az eddig értettekől és nem értettekől máris annyit tapasztalván, hogy ez ügyet kelletinél sokkal könnyebbnek nézzük és vesszük: bizony attól tarthatni, hogy majd lesznek ugyan gazdasági intézeteink, de nem olyanok, melyek valódi életrevalósággal bírnának, nem is olyanok, melyek körülményeinknek és szükségjeinknek megfelelőének.

Mindenekelőtt nagyszerű hibának tartanám, ha olyan bizonyos schablon szerint szabott bármi néven nevezendő gazdasági intézeteket akarnánk nálunk is létrehozni. Hanem szükségesnek tartom, a mint e figyelmeztetések elején is mondtam, hogy kellően fontolóra vegyük ugyan először is a más nemzeteknél már régebben fennálló gazdasági tanintézetek fejlődését és eredményeit, hogy azokból a jót kizsemelve hasznunkra fordíthassuk: de főtörekvésünk oda

legyen irányozva, hogy felállítandó tanintézeteink a mi sajtósági körülményeink, fejlődésünk fokozata és szükségünkhöz legyenek minden képen alkalmazva. Csak így lehetnek életrevalók és csak így hozhatják meg gazdaságunkra azon áldásos irt, hogy ez veszélyesen kóros állapotából üdülésnek indulhasson.

Köztudomásu dolog ugyan, hogy az első gazdasági tanintézetek Európában egyes ihletett apostolok lelkesültégének és fáradozásainak köszönik keletkezésüket. Így volt Dr. Thaer az angol gazdaság feletti lelkesülése következtében Möglinnek, így Schwerz, ki fiatal éveiben mint nevelő Belgiumba vetődván, itt a brabanti és flandriai földmívelésnek feltűnően kifejlett állapotja által bámulatra ragadtatva, azt egész hajlamával és lelki erejével tanulmányozta, Hohenheimnak, — az öreg Fellenberg Hofwylnek, — Dambasle Rovillenek stb. teremői. Számosan élnek és működnek még jeles tanítványaik közül is. Méltán hálás elismeréssel kell felemlitenünk az évek óta fáradhatlan buzgalommal és önfeláldozással körünkben működő jeles Pabstot. — De így volt ez a világon nemcsak a gazdasági, hanem mindennemű keletkező tanokkal, intézetekkel és iparágakkal is. Mindennek kezdeményezése egyesek lángesze és kitartó buzgóságából eredt, míg az ügy hasznos életrevalósága a korlátoltabb ész és értelmi körökben is feltűnván, azt az államokbani közérzület vette ápoló szárnyai alá és általánosabban eszközlé további kifejlesztését. És nem tagadhatjuk ellenben azon tényt, hogy mindezen alapuló intézetek legnagyobb része, ez alkotó és éltető erő elhunytával vagy

egészen elenyészett, vagy legalább is a lelkes kezdeményező és alkotó szellemhez aránylagos fejlődésében csökkent, és pedig főleg azon okból, mivel az illetők többnyire elmulasztották egy kiapadhatlan és folytonosan élesztő erőről gondoskodni, és azokat ezzel elválaszthatlan kapcsolatba hozni. — De átmegyek a külföldi gazdasági tanintézetek időszeri fejlődésének irányára.

Az előttünk járt nemzeteknél a gazdasági tanintézetek ügyében mind a magán törekvések, mind az országos intézkedések kezdetben főleg a felsőbb gazdaképező intézetek alkotására irányoztattak. Ez *Academiák* a mennyiben feladatuk volt leendő nagyobb földbirtokosokat, terjedelmesebb javakat kezelő tiszteket és bérlőket, kik már bizonyos előképzéssel is bírnak, a mezőgazdaságban mind tudományosan kimivelni, mind pedig az ezen tanodákkal kapcsolatban levő nagyobb példánygazdaságok gyakorlati kezelésével lehetőleg megismertetni, — e céljuknak az előbbi időkben többé kevésbé általában megfeleltek.

Nem hibáztak ugyan e nemzetek, midőn így a főn kezdék javítási operatiójukat, de hibáztak abban, hogy a testről megfeledkezének s ezt eredeti ügyetlenségében hagyák: minek következése az lőn, hogy megvolt ugyan a parancsoló fő, de nem a parancsokat végrehajtani képes test.

E hiány érzete csakhamar azon gondolatra hozta a német gazdákat, hogy ennek orvoslására elég lesz, ha azon nagy lézapot, mely művelt s tehetős gazdái — mint a fő, és mezei munkás osztálya — mint a test — közt a gyakorlati életben létezik, egy harmadik középosztály teremtésével kipótolják, a mely osztály elég felvilágosodott legyen arra, hogy az okszerű gazdát felfoghassa s egyszerűen elég

gyakorlati, hogy a közönséges munkás által is megértessék s főnöke rendeleteit életbeléptethesse, és így mintegy a fő és test közti kapcsolatot képezze.

E célra e közbenső osztálynak, ugymint majoros gazdák és felügyelő segédek, képzésére alakítottak az ugynevezett földművelőiskolákat. Ezeknek feladata, hogy növendékeik a nap nagyobb részén át a mintagazdaságban mint rendes munkások dolgozzanak, nyerjenek ugyan általános felfogást a mezőgazdaság fontosságáról és alapos tudomást az okszerű gazdálkodásnak egész szerkezetéről; de leginkább a mindennemű okszerűbb gazdasági eszközök és gépek kezelésében, mindennemű művelési rendszerek kivitelében, és az állattenyésztés, tartás, ápolás czélszerűbb módjában szerezzenek maguknak tökéletesebb gyakorlati jártasságot. Feladatuk továbbá, hogy azon növendékeik, a kik jövőben saját kis birtokaikat kezelendik, képesek legyenek a tanult okszerű gazdálkodási módot kicsinyben is haszonnal alkalmazni és átvinni a közéletbe, hogy így egyszersmind sorsukbeli szomszédjaiknak is vonzó példának szolgáljanak.

Ezen másodrendű gazdasági tanintézetek azonban országokban, hol nagyobb földbirtokok is léteznek, — és így majdnem mindenütt, kivéve a derék Helvetiát, a hol ily természetű iskolák aránylag legnagyobb számmal is vannak, — ismét csak a nagyobb földbirtokok érdekében feleltek meg a célnak, a mennyiben t. i. leginkább csak ezek számára képeztek gazdasági egyéneket; miután leginkább csak e műveltebb s vagyonosabb gazdák tudták felfogni és érezni mind hasznukat mind szükségüket. Mert azon kevés tehetősb paraszt fiúk, kik ez iskolákból kikerültek, hogy sajátjukban gazdálkodjanak, majdnem nyom nélkül enyésztek el a nagy tömegben. A gazdálkodásuk által nyújtott

példák, ritkaságuk miatt nem voltak képesek valami hatályosabb és a nagyobb birtokosokéhoz aránylagos javítást eszközölni a kis birtokosok nagy tömegénél.

És vajon ezen kétrendbeli tanintézetek s velük kapcsolatban levő példánygazdaságok, egyesületi törekvések és díjjazások után, melyek oly nagy országos költségeket vettek igénybe, megvan-e, meglehet-e bármely nemzet, még olyan is, hol a népnevelés már félszázad óta a leggondosabban ápoltatik, főleg a kisebb, de nagy számmal levő földmivelői gazdálkodásának javításában óhajtott eredményre nézve elégedve?

Nem, épen nem. A szántóvető nép nagy tömege, melynek filléréi szintén felhasználtattak e közügyre, többnyire csekély vagy épen semmi előmenetelre sem juthatott ez intézkedések által.

Csakugyan mindenütt át is kezdik mindinkább látni, hogy e cél elérésére a köznépre nézve sokkal áthatóbb és gyökeresebb módokhoz kell nyúlniok. Ugyanazért mindinkább szaporítják földmivelési iskoláikon kívül példánygazdaságaikat, hogy minélinkább szaporítsák és mindenkihez közelebb juttassák a példát, mely a népet építse és maga után vonja. És már némely német tartományokban az iskolamesterck is köteleztetnek szüneteikben példánygazdaságokat meglátogatni, sőt legujabban már arra is vannak példák, hogy ezek számára külön, a gazdaságnak teljesen tudományos föelveiről egész előadási cyclusok tartatnak azon célból, hogy az előítéletek és megrögzött szokásoktól még mentebb gyengébb tanítványaikba az okszerű gazdálkodás elveit már elemi oktatásuk alkalmával beolthassák.

És így figyelmes vizsgálat után mindenfelé észrevehetjük e részt is az átalános és az egész földmivelő népet átható

eszközök és módok felé történő gravitációt. Kétségtelenül el is jövend nem sokára az idő, midőn a nemzetek azon teljes meggyőződésre jutandnak, hogy a mezőgazdaság kellő felvirágzására elkerülhetlenül szükséges szakértelmet csak az elemi oktatással, elméletileg és gyakorlatilag kapcsolatban, s általánosan rendszeresítve csepegtethetik népük fogékony ivadékába.

Ime az ösvény, melyen az előttünk járt nemzetek legnagyobb részének gazdasági szakértelmet terjesztő tanintézetei fokonkint fejlődtek és a mai álláspontra jutottak. Szükségesnek láttam ezt kimutatni nem a végre, hogy mi is e hosszú ösvényre lépünk és ezen botorkálva annyi idő- és költségvesztéssel tapogatózunk és keressük a bölcsek követ, hanem egyedül kellő tájékozásul.

Megáldott az Uristen bennünket ép ésszel és testi lelki tehetséggel. Megadá ezzel legbiztosb alapját mindennemű jóra való fejlődésnek. Saját magunk feladata e jó alapot lehetőleg felhasználva a korszerinti hasznos és tudományos szakismeretekben és értelemben épülni és fejlődni; hogy őseink vére és határtalan fáradozásai által szerzett vagyoni örökségünket is, t. i. ez édes és egyedüli hazánk földjét a pusztulástól megmentsük s hasznosan és tartósan értékesítsük.

Ezen nagyszerű feladatunknak illő megoldására e mai időben már csak az általánosan minden rétegeket átható szakbeli oktatás s az ennek eszközlésére szolgáló célirányos gazdasági tanintézetek felállítása és ápolása segíthet sikeresen. E részt pedig ugyszólván egy tabula rasa áll előttünk. Ösztönszerűleg érezzük is mindnyájan a pillanat feladatának

fontosságát; mert csak még most vagy talán soha lehet gyökeresen megvetni az ország anyagi jólétének is alapját oly módon, hogy százados hátramaradásának kipótlása minél hamarább és minél kevesebb áldozattal bekövetkezzék.

Fontoljuk meg tehát ez ügyet minden oldalról a kellő körültekintéssel.

Nagy kiterjedésű hazánk mind éghajlati, mind földalkati, népességi, szorgalmi, vagyonossági s egyéb tekintetben oly változatossággal bir külön részeiben, hogy külön vidékein, más-más legkülönbözőbb gazdálkodási módok és rendszerek alkalmazandók, hogy a gazda lehető legtöbb hasznot állandóan huzzasson birtokából. S e nagy változatosságnál fogva a Scotia és Helvetia havasain vagy Holland mélyein divatozó legegyszerűbb, de az ottani körülményeknek leginkább megfelelő legelő gazdaságoktól kezdve, át minden okszerűbb gazdálkodási rendszereken, egész a legintensívabb flandriai földművelésig, nincs talán egy is, mely hazánk külön vidékei valamelyikében saját hona körülményeivel találkozáván a legcélszerűbben nem volna alkalmazható.

E körülmény feladatunkat az okszerű és célirányos gazdaszatnak hazánkban általános megalapításában nagyon nehezíti és sokkal terhesebbé teszi, mint egyéb országok leg többjeiben. Ezeknek ugyanis helybeli körülményeik sokkal inkább egyenlők levén, szükséges szakértelmük is kisebb körre szorítkozik s e kisebb körben természetesen nagyobb gyarapodásra és tökélyre vergődhetik. Erre vonatkozó példakul elég legyen érintenem az angolnak országos körülményeihez legillőbb egyszerű és csak néhány nyers termény — főleg hús, buza és árpa productiójával foglalkozó neve-

zetes gazdaságát; — Hollandnak, Holsteinnak helyzetéhez alkalmazott s világhírré fejlett tejelő marhatenyésztését az oly becses vaj és sajt készítésével, amannak még dohányát, kenderét; — a Flamandoknak a lentermesztés és kikészítéssel kiválólag foglalkozó s azt csodálatra méltó ügyességgel kezelő szorgalmát, melylyel terményeiknek roppant árt és keletet biztosítanak; — Porosz-Sziléziának mindenkép kitünő juhászatát; — a porosz szász tartományban s különösen Franciaország északi részében a nyers termékeknek szesz, olaj, de kivált répacukor-gyártás általi képzelhetlen magas értékesítését; — déli Franciaországnak selyem-termelését s borászatát, — és így tovább a végtelenig.

Már a mennyiben egyrészt hazánk a felemlített terjedelmes és sokszerű változatosságánál fogva hivatva van, hogy a mezőgazdaságnak majdnem minden ismertebb ágát haszonnal művelje és fejlessze: a mint hogy csakugyan mindegyik, ha máskép nem is, legalább embryóban részint régi időktől, részint újabb törekvések útján nálunk létezik is: — épen úgy tagadhatlan másrészt, hogy nincs e hazának csak egy vidéke is, a melyen a számtalan gazdasági iparágak mindegyike vagy csak nagyobb része is egyesíthető és haszonnal művelhető volna. És ez egyike azon elveknek, a melyre nézve nálunk a téveszmék még nagyon uralkodnak. Pedig már a magunk kárán is sokat okulhattunk volna. Erre szolgáló példák eléggé ismeretesek előttünk. De el nem mulaszthatom a más kárán való okosulásul felidézni egy idevágó s bennünket is közel érdeklő példát: Franciaországban e század folytán a gazdaságnak főleg két iparága nagy-szerű fejlődésre jutott, ugymint a répacukorgyártás északon és a selyemtenyésztés a déli részeken. A nagyszerű jó-vedelmezés, melylyel mindegyike jutalmazza az illetőket, az

egész ország gazdáinak és birtokosainak figyelmét ez ipar-ágakra vonta. Általános volt a törekvés és vállalkozás ezeket tovább az országba terjeszteni. Különösen a selyemtenyésztést illetőleg az állam is sok költséggel áldozott, egy külön intézetet is állított a híres Camille Beauvais igazgatása alatt, melyben magamnak is volt szerencsém — még királyi létében — egy egész cursust végezhetni. De mindezen törekvés hasztalan volt. A répaczukorgyártás megmaradt északon és virít minden az állam által teljes tönkretetésére irányzott rendszabályok daczára, a selyemtermelés pedig a déli részeken mindinkább tenyészik. De a más vidékeken megkísérlett terjesztésük, az egy ideig való tengés után, minden beleölt tőkékkel és fáradsággal együtt elenyészett. Mert minden gazdasági iparnak megvan, az egyéb kedvező körülményeken kívül is, még a maga kisebb vagy nagyobb de határozott climaticus köre is, melyen túl megszűnik hasznos életrevalósággal tenyészni.

Miután tehát elismerjük azt, hogy hazánk gazdasági állapotán csak az alapos gyakorlati és elméleti oktatás segíthet, ennek eszközlése pedig csak a czélszerű tanintézetek útján lehetséges: már ezen felhozott körülményeknél fogva is minden tétozás nélkül el kell ismernünk, ha igazán jót akarunk, hogy egy vagy két tanintézet által e nagyszerű feladatot és czélt csak meg sem közelíthetnők. Nagyon helyes volt tehát az indítványozó alelnök urnak nézete s csakugyan inkább keveset mint sokat mondott, midőn a gazdasági intézetek számát hazánk egész terjedelmére 9 számmal indítványozta.

A mezőgazdaság mindenekelőtt mesterség mint akár-mely más műipar. Mesterségnek értem a gazdaság minden-nemű ágai művelésének technikai kivitelét, mint azt a más nemzetek földmíves iskoláinak feladatánál nagyjából körvo-naloztam. Közösen elismerjük, hogy e részt is általánosan nagy szükségünk van az okulásra. Azt is tudjuk, hogy bár-minő kézmíves mesterségnek jóra való megtanulására műhely és alkalom szükséges s ezt is minél jobbat szoktak az ille-tők gyermekeik számára keresni. Mennyivel inkább elkerül-hetlenül szükségesek tehát az oly sok oldalu és számtalan águ gazdaság mesterségének — melyhez képest minden egyéb a legnehezebbnek látszó mesterség is gyermekjátéknak mond-ható, — valóban életre való megtanulására az erre szolgáló s okszerűen berendezett műhelyek. Ilyen műhelyek csak a vidékek különböző és sajátos viszonyaihoz és körülmé-nyeihez alkalmazottan alapítandó és rendezendő példánygaz-daságok lehetnek, melyeknek terjedelmét és minőségét is csak a vidékek sajátos viszonyai és pedig igen különbö-zőleg határozhatják meg. A példánygazdaságok műhelye volna a tér és eszköz a gazdaság mesterségének értelmes és valóban életre való megtanulására, és a példánygazdaságok volnának az első és fő alap, melyre gazdasági tanintézetekink biztosan épülhetnének. Ezek lennének a kellő egyszerű ta-nítás mellett földmíves iskoláink, és ezeknek rendes mun-kásaiból kerülnének ki két vagy három évi időszak után majoros gazdáink stb.

A mezőgazdaság továbbá tudomány és pedig oly tudo-mány, melynek általános alapelvei vannak ugyan, de melynek leglényegesebb része a helybeli körülményekhez való alkal-mazásában rejlik. E tudománynak elsajátítására sok oldalu különösen természettudományi ismeretek nélkülözhetlenek.

A tudományi szakismeret azon iránytű, mely a gyakorlat mesterségének az utat, melyen haladnia kell, minden körülmények közt kimutatja. E nélkül örökké tétovázni és botorkálni fogunk, a minek elbukás a rendes eredménye. A gyakorlati gazdaság tényeken alapszik és nem létezik tényekben gazdagabb mesterség mint ez. De a tények milliói feledékenységbe enyésznek és csak a tudomány az, a mi azoknak eredményét elvekbe foglalva, nekik kifejezést kölcsönöz és így az utókorra is átörökíti. A tudománynak feladata, hogy a gazdát cselekményeinek öntudatára hozza. A tudományos készség minden alkalommal vizsgálat alá bocsájta, hogy eljárásunk az alapos igazsággal és a változhatlan természet törvényeivel megegyezik-e, vagy ezekkel ellenkezik. És a mint a mesterségnek fő célja, hogy a lehető legnagyobb tiszta jövedelmet teremtsen elő a gazdaságból, épen úgy főfeladata a tudománynak, hogy e nagy jövedelmet állandósítsa és örök időkre biztosítsa.

Ugy hiszem mindnyájan egy értelemben vagyunk azon elvre nézve, hogy ily szakbeli tudományos oktatásnak kell gazdasági tanintézeteket koronázni. Az ily tudományos intézeteknek csak számában, helyszerűségében és terjedelmi alkalmazásában lehetnek véleménykülönbségek.

A korigények a tudományosságra nézve általában oly sürgetők és nagyszerűek, miképen már az ausztriai kormányrendszer is elvül mondta ki legújabb programjában, hogy „a tudomány hatalom“. Valóban különös és megfoghatlan tünemény, hogy midőn a műiparnak hazánkban is annyi tudományos képezdése állított a realiskolákkal, egyedül a mezőgazdaságnak, a melyben egész vagyónunk kezelése fekszik, a mely igen tulnyomó majdnem egyedüli foglalkozásunkat képezi, és a melynek a tudományos szakértelemre,

akár merre tekintünk elfogulatlanul, a legnagyobb és leg-sürgetőbb szüksége van, épen csak ennek nem akarunk vagy csak a legcsekélyebb mértékkel juttatni a tudományból.

Főnebb vázoltam gazdaságunknak mai álláspontját és végveszéllyel fenyegető fejlődési irányát. Elfogulatlanul csak kivételeket tudunk ezen általános állapotból előszámálni. A közgravitatio az örvény felé tagadhatlan. Csak a tudományos szakértelem mielőbbi és általános kifejtése mentheti meg vagyónunkat az elpusztulástól. Mindenekelőtt vetkezzünk ki nyomoruságos elbizottságunkból. Sorozzuk a valódi szakértelmi tudományt mindennapi eledeleink közé. Legyen ez a só, mely kenyereünket emészthetővé és egészséges táplálékká tegye.

Igaz ugyan, hogy a tudomány egy és változhatlan, akárhol adassék is az elő, de nem lehet mindegy például a debreczeni vagy kecskeméti embernek, ha hogy abból az ő környékén táplálkozhatik, vagy Philadelphiába kell érte költözködnie.

Nézetem szerint mindenütt, a hol egy országosan alapítandó példánygazdaság felállításának szüksége fog kitünni, mellőzhetlennek tartom a felsőbb tudományos oktatás eszközlését is. Hogyan értem az országos alapítást, azt majd alább fogom előadni.

A felsőbb tudományos oktatást illetőleg, melynek külföldön az ugynevezett gazdasági academiák a műhelyei, általában nem tarthatom sajtóságos és a külföldiektől nagyon eltérő körülményeinkhez helyesen illőnek, hogy azon academiákat vegyük teljes zsinórmértékül és mintául. Ezeknek nagyobb részét van szerencsém ismerni; nem tartom azokat sem küldisciplinaris, sem belszervezetükre nézve egészen utánczandóknak. És ha a francia grignoninak egészen con-

victusszerű fegyelmét egyrésztől túlszigorúnak ismerem, épen úgy másrésztől a németeknek legtöbbször divatozó univerzitásszerű fegyelmetlenség és tanulhatási szabadság, de nem kötelezettség, csak az érettebb korú és ítélőtehetségű növendékeknek szolgálhat hasznos szervezettel, de a fiatal növendékeknek nagyobb része bizony csak elbizottságot és kávéházakbani idomitottságot visz belőlük haza magával. — A mi pedig belső szervezetüket illeti, azt kell nyíltan mondanom, hogy a nagyobb rész nem áll a kellő tudományosság színvonalán, némelyekben magát a tudományt illetőleg sem, de különösen a tudományos szakbeli tanításban nem. És ebben nem azért, mintha keveset tanítanának; sőt ellenkezőleg a szokott doctrinaire viselkedésből minden illő határokon túlrontva, sokkal nagyobb terjedelemben s így a szaktól elvontan adják elő a tudományokat, mintsem hasznos volna. Áll ez általában, de különösen a természet-tudományokra nézve. Ennek eredménye pedig az, hogy a gazdaságra vonatkozó s ennek alapjául szolgáló jó elvek a roppant nagy tömegben elvesznek s a növendékeknek csak az emésztetlen chaos marad osztályrészül.

Egyébiránt eleget tanulhatunk még a németektől is és sokkal több seprnivalónk van a magunk ajtaja előtt, mint hogy ócsárlási vágyból hoznám fel ezeket. De szükségesnek látom érinteni egyrészt azért, hogy kellő ovatossággal szolgáljanak, másrészt pedig annak kiemelésére, hogy a felsőbb tudományos oktatás eszközlésére nálunk különösen nem szükséges, de nem is ajánlható azon academiászerű rendszer, melynélfogva például a természet-tudományok a legnagyobb stýlben s egész részletességükben adassanak elő, mintha mindannyi professionatus természet-tudósokká kellene a gazdákat képezni; a gazdaságiakban

pedig, hogy minden néven nevezhető és képzelhető száz meg száz schemák és recipék előadásával zavartassék a növendéknek helyes értelmi fejlődése. Sőt ellenkezőleg nemcsak elégséges, hanem sikerre vezető tanítási rendszerünk egyedül csak az lehet, ha ebben mindenütt a kellő szoros határokat megtartjuk és növendék fiatal gazdáinkat nem a tudákosság tömkelegével halmozzuk el, hanem főleg a gazdasági szakunkat érdeklő tudományok igaz, egyszerű és változhatlan főelveinek kimutatása és tanításával azoknak értelmét és ítélőtehetségét fejlesztjük, és állítjuk oly rendületlen és hatályos alapokra, melyeken csak egyedül üdvös a tudás és melyekkel vértelve minden, a legnehezebb körülmények közt is, melyeknek mi igen bővében vagyunk, ki fogjuk szemelni a helyes utat és áldást hozand munkásságunk. Ezenfelül a felsőbb tudományos oktatásnak ily módoni eszközlése nem is igényli a szaktanároknak egész seregét, a mi mindenesetre könnyítendő helyzetünket.

Feladatombul tűzvén ki a gazdasági alapos oktatásnak hazánkban megalapítását ezennel csak főelveiben körvonalozni, nem ereszkedhetem e tanintézetek belrendezésének teljesen részletes tárgyalásába, hanem átmegyek egy másik főpontra, melyre nézve valamint itthon úgy ottkűn a legtöbb téveszmét tapasztaltam. És ez az elméleti oktatásnak a gyakorlatival való helyes kapcsolatba hozatala.

Igaz az, a mit Czilchert úr mond ez ügyre vonatkozó cikkében, hogy „majdnem minden ebbeli intézetek sikere vagy teljes hajótörést szenvedett, vagy legalább mérsékelt reményeken alól maradt azon szirt következtében, mely az eszményi oktatás és a szükséges gyakorlat közt

nehezen eszközölhető öszhangzás hiányában fekszik“. De meg kell vallani a helyesen elmélkedőnek, hogy a szirtet ők maguk alkották academiastylú rendszerükkel és azon téveszmével, hogy az oktatásban is a gyakorlatnak az elméletire kell állittatni. Áll ez a gazdaság üzletére nézve épen úgy, mint más iparüzletnél, de nem annak oktatásánál. Itt megfordítva van a dolog. Az iparüző varga például, nem a bőr helyes megválasztásával vagy a szabáson kezdi mesterségét tanulni, hanem az árnak és sertés fonálnak kezelésén. Hogy a gazdaság mesterségéből csak a legegyszerűbb tárgyat említsem, kérdem: mi sikere lehet például egy, az ekének helyes alkatáról tartott s matematikai elvekre alapított legjobb előadásnak is oly növendékre nézve, a ki az ekét s annak kezelését minden tekintetben s egész ügyességgel gyakorlatból nem ismeri? Bizony semmi, vagy még ennél is kevesebb.

Hogy a növendék az elméleti oktatást bármily tárgyról illőkép felfoghassa és megemészthesse, elkerülhetlenül szükséges, hogy a tárgyat gyakorlatból tökéletesen ismerje. Ezen gyakorlati ismeret megszerzése pedig valamint cathedrai előadásokból vagy demonstratiókból nem lehetséges, épen úgy nem történhetik az akármi jól rendezett gazdaságban töltött szemlélő gyakornokság által, mint ez a németországi academiák nagyobb részében tartatik általában elégségesnek. Ez csak tartósabb munkás fáradozás útján eszközölhető. Egyedül a rendes kezelési gyakorlat adhatja meg a növendéknek e részben a kellő ügyességet és készültséget, a melynek hiányában sem az elméleti oktatásra való fogékony-sága, sem későbbi gazdálkodási működése életrevaló nem lehet.

Az eszközrendő gazdasági képzettségre nézve ne vegyük zsinórmértékül a multat vagy a jelent; hanem tekintsünk a jövőbe. A jövő egészen más készülségü egyéniségeket igényel gazdasági vezérekül; mint a minők mi vagyunk. Olyféle eljárás, hogy ha valamely cselédnek rossz szántását látjuk, az öregbérest hívjuk oda, hogy igazítsa meg az ekéjét; s ha ez sem tudja, a kovácsot; s ha ez sem érti, hát félrevetjük vagy a gépészhez küldjük; ilyféle szokott eljárás nem életrevaló többé. Nem bírják a mi gazdaságaink, hogy mi még drága gépészeket is tartsunk, a kik mindemellett is csak egyszerű kovács vagy lakatos munkával képesek valami igazítást eszközteni; pedig naponkint nő a gépek szükségé. A jóra való gazdának magának kell mindennemü eszközeit és gépeit az utolsó izig teljes kezelésével együtt ismerni és érteni. Nincs is ebben valami boszorkányság. De mindenesetre tanulni kell és pedig kezelési munkával, szétszedéssel és összeállítással. Egy gazda sem dolgozik annyiféle géppel mint az angol, de ő maga oktatja cselédjét a kezelésre és ha hiba van, maga mutatja ki kovácsának a mikénti helyreigazítást. De ama vagyonos, szép nevelésü és minden tekintetben gentleman farmer i v a d é k nem is glacé-kesztyűs és laktopányos dandységgel készül ám jövendő rendeltetésére, hanem mindenekelőtt foglalkozásához illő öltözékben versenyt dolgozik a rendes munkásokkal és becsületben járó dolognak is tartja, — nincs nyugalma előbb mint — hogy ő legyen apjának legügyesebb vezérmunkása. Thaer-jét és Schwerz-jét pedig közel körében megtalálja. És nemcsak az eszközök és gépek, hanem mindennemü munkának kezelésében és kivitelében illő ügyességgel kell a jóra való gazdavezérnek birnia. Csak így bírja vezetni és megítélni cselédjének munkásságát,

csak így lesz jó cselédje, csak így gazdálkodhatik legkevesebb költséggel és kellő haszonnal, csak így fogja jobbra való törekvésének példája a népet is maga után vonni, mert népfajunk jellemében fekszik, hogy csak azt tartja jó gazdának, ki felsőbb értelmisége mellett az ekeszarvát s kasza, villa nyelét annak módjaszerint meg is tudja fogni.

Elkerülhetlenül szükségesnek látom tehát, hogy a felsőbb gazdasági oktatásra készülő ifjú ivadékunk is mindezek előtt munkás tevékenység által nyerje és sajátítsa el a gazdaság mesterségének gyakorlati oldalát az intézet példány-gazdaságában, hol a majoros gazdák is s a t. képeztetnek. Megtörténhetik ez néha egy évi, rendszeren két évi gyakorlat által, de szükséges lehet három év is, a mint ki több vagy kevesebb fogékonysággal és szorgalommal bír. De szorosán megtartandó elvül kell megállapítani, hogy senki a felsőbb tudományos képeztetésre ne bocsátassék, mielőtt a gyakorlati téren mindenben teljes és általános képességet és ügyességet nem szerzett. Mindennek kivitele igen szépen lehetséges, ha gazdasági tanintézeteink egészben nem azon helytelen academia-szerű modorban, hanem mint körülményeinkhez és jellemünkhöz illik, patriarchalis családi stýlben alakíttatnak. Im e részt is csak az angolok felé kell fordulnunk. Ott van a mintegy 15 év előtt egyesület útján s különösen a természet tudományok újabb fejlődésének útmutatásai sürgős hasznosítására Cirencesterben keletkezett tanintézet. Élő példánya ez egy teljesen életrevaló gazdasági-intézetnek mind gyakorlati, mind elméleti tekintetben.

Lesznek hazámiai közt, kiknek még mindig a régi, jobban csak az administrationalis szakmára szorítókozó gyakorlókorság eszményképe forogván képzeletükben, talán feljajdulnak a gazdasági gyakorlatnak ilyenemű magyarázata

felett. Elmélkedjenek, tekintsenek körül figyelemmel már a jelenben s megfognak győződni, hogy ha már mi elég szerencsétlenek vagyunk is a kellő képzettségben szűkölködni, de hazafiúi és apai kötelességünk tartja, ilyen életrevaló gazdákat nevelni a jövőnek, melyre a korigények úgysis sokkal nagyobb súlylyal fognak nehezedni. — Ily gazdák képzésére pedig a tanintézeteknek is életrevalóknak kell lenniök. Ha tenni akarunk valamit, tegyük azt talpraesetten, nem pedig félszeg intézkedéssel. Kár volna ilyesre egy fillért költeni, vagy egy lépést fáradni. Roszabb volna ez, különösen reánk nézve, a semminél. De szerencsére a kevesebb fáradsággal járó képzettséggel megelégedőknek teljes megnyugtatóására szolgálhat, hogy az intézetek már nem az ő számukra lesznek állítandók, hanem ifju sarjadékunknak. Ez pedig magasztosabb nézetű, mint hogy bármi jóra való törekvésre, habár munkás fáradsággal jár is, lelkesült készséggel ne birna. És meg lehetünk előre győződve, hogy oly nemzedék, a mely egy egész éven át a legnagyobb erőmegfeszítések s a legsúlyosb sanyarúságok közt nem csüggedt hazája védelmezésében, meg fogja azt tudni menteni az enyészettől e békés téren is. Csak legyünk jó vezérei, s helyesen mutassuk ki neki a helyzetet, hogy itt a veszély! de itt a babér és a dicsőség koronája is: a bizonyos siker!

Ha mi az előadtam módon járunk el gazdasági intézeteink alakításában és kifejtésében, oly készütségű gazdák fognak azokból kikerülni, a kik maguk is nemcsak befogják látni, ha még az administrationalis szakban vagy egyéb gazdasági ág részletességeiben bővebb okulásra szükségük volna, hanem minden kiakasztott privilegiált czimer nélkül is meg fogják az erre alkalmas helyet keresni és találni;

sőt még a kettős könyvvitelt is önszántukból létrehozandják minden díjazás nélkül is.

A gazdasági alapos szakértelemnek kifejtésére törekvő intézkedéseinknek a fön elöadott vezér- és majoros-gazdák illő kiképzésén túl, még egy mellözhetlen tulajdonsággal kell birniok. Ezen kellék volna még: azoknak általános irányú működése, melynél fogva nemcsak a nagyobb és közép, de a legkisebb birtokok és birtokosokra nézve is egyenlően és közvetlen terjedjen áldásos hatásuk.

Ezen irány és ezen feladat helyes eszközlése pedig kevesebb nehézséggel járna és hatályosabban volna létrehozható nálunk, mint akárhol, a következő két intézkedés által: 1. hogy a főnebb körvonalozott s vidékenkint állítandó gazdasági intézetekben, a már elhelyezett vidékbeli iskolamesterek egypár szünidőt, a praeparandisták pedig egy egész évet köteleztetnének tölteni, melyben a kellő gyakorlaton kívül még a gazdaságnak tudományos fölveiben is alapos elméleti oktatást nyernének. 2-szor pedig, hogy a vidéki iskolamestereknek országszerte úgysis törvényesen meglevő kis birtokaik az illető helységek által 10—15— vagy 20 holdra, és helyszerű szükség esetében többre is kiegészítettvén, ezeknek az iskolához való közel helyezettése eszközölnétek, hogy ezek rövid időn mindannyi kis példány-gazdaságokká alakulván, minden helybelieknek kellő serkentésére, de különösen az iskolás növendéknek gyakorlati oktatására szolgálnának, és ezek tanítóiktól egyszersmind korukhoz és felfogásukhoz mért elméleti tanításban is részesülnének. De itt is igaz és tudományosan alapos fölvelek tanítását értem. Nem is tartom ezt valami rendkívüli

nehéznek, vagy épen a lehetetlenséggel határosnak, ha a kellő mértéket megtartjuk. A kinek alkalma volt annak idejében a nagy Aragonak a párisi Observatoireban gyülekezett véghetlen közönség számára a csillagászatból tartott részletes előadásait, vagy a hirneves Faradaynek a londoni Royal Institutionban gyakran gyermekek tanítására rendezett vegytani oktatásait hallani, meggyőződhetett róla, hogy még ily magas tudományokból előadás is teljesen népszerűvé tehető, ha az illő határok közt maradunk.

Ez intézkedések által a gazdasági alapos oktatás is a népnevelésnek kiegészítő részévé avatvatván fel, iskolamestereink az okszerű gazdaságnak mindannyi apostolaivá és kis birtokaik mindannyi alkalmas jó műhelyekké válnának, melyekben az ifju sarjadék a megfelelő elméleti oktatás és saját munkája s tapasztalása mellett szívná magába és sajátítná el mindazon jótékony ismereteket és ügyességet, melyek egész élete hivatásának alapját teendik és jólétének biztosítását eszközölnék.

Átmegyek végre e fő- s alapelvekben kifejtett gazdasági intézeteknek helyiségi, mi úton és módon és mily költségekkel történendő létrehozásának és megalapításának főpontokbani tárgyalására.

Csoportosuljanak a gazdasági fiók-egyesületek a központi anyaegyesületnek közbenjárásával vidéki egyesületekké, a gazdasági viszonyok megközelítő homogeneitása szerint.

Az ily nagyobb vidékenkint csoportosult egyesületeknek igazgató bizottmányai, egyesületük egész vidékének az ily tanintézetek felállítására hatályos mindennemű körülményeit,

és a netán történő magán ajánlkozásokat is szoros figyelembe véve, határozzák meg a helyet, a hol ily tanintézetnek felállítása legczélszerűbben volna eszközölhető. De legyen e helyiség mindenesetre alkalmas arra is, hogy ott vagy annak közel szomszédságában a csoportosult vidéki egyesület évenként legalább egy nagy gyűlést és gazdasági kiállítást mindennemű eszközök és gépek versenyeivel és próba-szántásaival együtt, tarthasson. Hogy milyen legyen az intézet alapjául szolgálendő jószág mindennemű tekintetben, ez a vidék s annak kulturai körülményeitől függ; ily részleteket ezuttal nem érinthetek. Mindenesetre fő kelléke legyen, hogy a vidékhez illő gazdaságbeli növény- s állattenyésztési és technikai főágakat magába fogadhassa.

A helyiségek és az intézet minta-gazdaságában megtelepítendő művelési ágak, úgy szintén a netán még a vidékek különböző szükségei szerint ez intézetekkel kapcsolatba hozandó erdősz- vagy kertész- és vinczellér-iskola elhatározatván, a beruházásokra kellő és évenkénti költségvetés megközelítőleg készíttetnék el. Es így az egészről vidékenként készítendő előleges tervezetek intéztessenek a központba.

Az ezen intézetek létrehozására és fentartására szükséges pénzerőt illetőleg nem lehetek azon nézetben, hogy ez akár adakozások útján, akár a közös országos pénzalapból eszközöltessék. Elég intézeteink vannak; és nincsenek, melyek az elsőt folytonosan igénybe veszik; a másodikra nézve pedig mindenekelőtt méltányosaknak kell lennünk. Miután azonban ez intézeteknek mielőbbi létrehozása élet-szükségünk és a gazdasági szakértelemnek általános és mindennapi táplálékunkká kell válni a birtokos gazda közönség minden rétegeiben: leghelyesebbnek és az osztó igazsággal leginkább megegyezőnek tartanám azon elv felállítását, hogy

az ezen intézkedésekre szükséges költség az illető vidékek földadója útján teremtsék ki. Így az illető vidékeknek maguknak is közelérdekükben állandó a lehető takarékossgal jární el ez ügyben, habár egy másik főelvet sem szabad szemünk elöl téveszteni, t. i. hogy az intézetek használata a növendékekre nézve a lehető legolcsóbb legyen.

Mindenesetre nagy gondot adand e nagy feladatnak teljesen megfelelő tanerők megszerzése. De ha e részt nem a már egyszer megkísérlett modorban, hanem illő körültekintéssel és szakértelemmel járunk el, teljes meggyőződéssem van, hogy ezeket is rövid idő alatt kiteremthetjük.

A mint már az egyesületeknek ily vidékenkinti csoportosulására és ez intézetek létrehozásában tervező intézkedésekre nézve mellőzhetlen, hogy az irányeszmék és vezérelvek a központi anyaegyesülettől adassanak: épen úgy szükséges, hogy az ily módon e részt készült terveik az országos egyesülethez összefolyjanak, a hol is azok a kormánynak kellő közbejöttével egy az országot átsugárzó egész szervezetté alakítva, ez a kormány útján, a nélkülözhetlen törvényes auctorisatio végett az országgyűlés elé terjesztessék.

Ez megtörténvén, a kivitelnél és fentartásnál a kormány feladata volna a vezetés és felügyelés, — a vidéki egyesületek, e szakra választott bizottmányaik által, lennének az intézők és kezelők, — és az egyesületek működése a kiapadhatlan élesztő erő, mely az intézeteknek tevékeny állását korszerű és örökös fejlődésben tartaná: míg viszont az egyleti működések e tudományos intézeteknek áldásos tüzenél melegedve, eddigi tétovázó

zsibbadtságukból hatályosan jótékony életrevalóságra fejlőd-
nének. Ezen értelemben veszem én az országos intéz-
kedést, és így alakítva illenék az be önkormányzattal
párosult alkotmányos életünknek gépezetébe: körülbelül a d
normam, mint Angolországban a szegény-adó és az
Union-house-ok körüli eljárás történik.

Összefoglalom végre a gazdasági oktatás dolgában
teendő intézkedéseink iránt kifejtett főnebbi nézeteimet a
következő pontokban:

1. *Allitassanak és tartassanak fenn a gazdasági taninté-
zetek országos költségen oly értelemben, mint kifejtém, a
földadóból.*

2. *Oly számmal, a mint a fők gazdasági egyletek vidéken-
kint csoportosulhatnak.*

3. *Legyen mindegyik intézetnek alapja egy a vidékek gaz-
dálkodásához és körülményeihez mért terjedelmű és berendezésű
példánygazdaság.*

4. *A gazdanövendékek mindenekelőtt és minden kivétel
nélkül e példánygazdaságokban rendes foglalkozás után nyer-
jék a gazdaság mesterségének gyakorlati megtanulását és csak
az e részt eszközölt teljes készülség után következék a felsőbb,
— igaz és valóban tudományos elvekre alapított és mindig a
fejlődő tudományok színvonalán tartandó, — elméleti oktatás
a vezérgazdák képzésére.*

5. *Ugyan ez intézetekben volna a kisebb s majoros gaz-
dáknak megfelelő alapos oktatás melletti kiképzése eszközlendő,
valamint a vidékek igényei szerint szükségelt erdeszek és kerté-
szek iskolája létrehozandó.*

6. Legyen ezen, a szakértelem terjesztésére teendő intézkedés általános és az országnak minden még a legkisebb gazda és birtokos osztályaira is kiterjedő hatása. S e cél eszközlésére minden iskolamesterek nyerjenek ez intézetekben megfelelő alapos gazdasági kiképzést, hogy azt az iskola közelébe helyezendő kis birtokaiknak mindannyi kis példánygazdaságokká leendő átalakításával, községeknek serkentő példát szolgáltatva, növénydekeikbe pedig mind gyakorlati mind elméleti tekintetben beoltsák.

7. Legyenek ez intézetek nem valami nagyszerű academiái modorban, hanem egyszerű családi stýlben alapítandók, hogy így még a növendékeknek erkölcsi és közművelődési kifejlésére is csak hasznos hatással működjenek stb.

8. Legyenek azok, különösen a tanulókra nézve, minél olcsóbbak.

9. Választassanak és képeztesse az alkalmazandó igazgató s tanító egyének különösen lélekismeretes megfontolással és kiváló szakértelemmel, mert ezeknek jut a leglényegesebb szerep.

10. Ez intézetek tervezésében legyen a központi egyesület — a kormány hozzájárultával — az irányt adó, az országgyűlés az auctorizáló. A létrehozás és fentartásban pedig a kormány a vezér és felügyelő, az illető vidéki egyletek pedig az intézők és kezelők.

11. Csatlakozzanak ez intézetekhez a vidéki egyesületek működései is, hogy így egymás tüzeinél együtt melegegvén és egymás működését istápolván, mindegyiknek hatása annál életrevalóbbá és eredményteljesebbé válják.

12. Maradjon a központi egyesületnek — egyéb működésein kívül — az intézetekre is általában jótékonyan ható gyámolítói hivatása. Különösen pedig folytassa országosan geológiai

és vegyészti buvárlatait és eszközlje a központban egy nagyobb-szerű vegyészti laboratorium létrehozását.

Ime nézeteim foglalatja a gazdaság ügyében legsürgösb és leglényegesb teendőinkre nézve. Fejlesszük ki a tudományosan alapos szakértelmet országszerte. Legyen ez alapja minden egyéb a mezőgazdaság érdekében teendő intézkedéseinknek. Ez az egyedüli út és eszköz, melyen és melylyel hazánk vagyonát a földmivelést a végpusztulástól még menthetjük és tartósan hasznos jövedelmezővé alakítva, még egy szebb jövőnek vezérelhetjük elébe.

Fogadják illető hazámiai ez igénytelen figyelmeztetéseket oly szíves indulattal, mint a mily jó szándékból eredtek. Legbensőbb öröömre szolgáland, ha némely eszme- vagy felvilágosítással sikerült a közügynek szolgálnom.

Nem látom szükségét, hogy még valami lelkesítő szót is csatoljak e vázolatához. Mert midőn hazánkfiainak színét és legjobbait látjuk oly csüggedetlen buzgósággal fáradozni a mezőgazdaság ügyében, és midőn az ügyre nézve oly mély belátásból eredő alapos nézeteket tapasztalunk, mint például Kenessey Kálmán urnak alelnöki hazafias szózata a mult aug. 23-kán tartott fehérmegyei gazdasági egyesület közgyűlésén, nem maradand kétségünk a felett, hogy ily sok jóakarató buzgóság, belátó és értelmi erők meg fogják lelmi a helyes utat és előteremtteni a kellő eszközöket, hogy hazánk földmivelését egy szebb és biztosabb jövőnek elébe vezéreljék.

Nem is zárhatom be illendőbben e figyelmeztetéseket, mint báró Bánffy János urnak egy a minapában „Vidéki

gazdasági egyletek“ czime alatt közlött s bölc s belátással irt cikkének elő- és zárszavaival: „koldus és tudatlan népnek nincs helye Európában, a civilisatio hullámszó árja egybecsap fölötte. — — Zsibbadt tagjainkról maholnap lehullanak a bürokrátia békói, visszatér belénk a régi ép, egészséges pezsgő életerő. Tőlünk függ, hogy a gazdasági téren is helyzetünknek urai legyünk.

Irtam Bogdanovczen, Szerémben, 1861-ki januárban.

ADALÉK

a gazdasági tanintézetek ügyében irrt
Figyelmeztetésekhez.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

ADAL EK

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

„Les progrès de l'agriculture doivent être un des objets de notre constante sollicitude, car de son amélioration ou de son déclin datent la prospérité ou la décadence des empires.“ Mondá III. Napoleon császár 1857. évi Febr. 16-án a törvényhozó testületek gyűlésének megnyitása alkalmával.

Inkább a cselekvés és tett embere levén, nem igen szeretek ugyan auctoritásokra hivatkozni, mert ugytetszik nekem, mintha az ember mindannyiszor a maga szegénységét másoktól kölcsönzött díszruhával törekednék palástolni.

De különösen e mai körülmények közt, midőn az emberek figyelmét nem annyira az ragadja meg a mi mondatik, hanem inkább az, hogy ki mondja, nem mulaszthatom el e főnebbi ünnepélyes nyilatkozatot felidézni.

1-ször mint olyat, mely a földmívelésnek javítását és előmenetelét az országlás kiváló és folytonos gondoskodásának legfontosb tárgyai közé sorozza, mint a melynek állapotjától az államok virulása vagy hanyatlása veszi eredetét; és

2-or mint azon férfitől eredőt, kinek világraható magas szelleme Franciaországban a mezőgazdaságnak helyes kifejtését is minden részletességeiben felkarolá, ugyannyira, hogy országlásának e rövid ideje alatt is, az ő vezérlő serkentése mellett, a mezőgazdaságnak mind állattenyésztésében,

mind egyéb ágaiban és működéseiben feltűnően nagyszerű haladás tapasztalható.

Számtalan gazdasági tanintézetek keletkeztek. A gazd. és kertész egyletek és társulatok száma egész 740-re szaporodott, melyeknek utján évenként másfél millió frankot meghaladó, s nagyrészt a státus pénztárából fizetett ösztöndíjjak fordítottak a gazdasági ipar folytonos ébresztésére. Ezeken kívül az idén még 12 országos kiállítás hozott létre, melyek mindegyikében, az egyéb díjazásokon túl, nyomós tiszteletbeli díjak is — egy egy ezüst serlegben öt öt ezer frank — határozottak és osztottak is a kiállítási kerületeknek — egész üzetében legkitünőbb — gazdasági számára. Legújában 220 ezer frankkal szaporított a gazd. tanintézetek és kiállítások budgetje az ez idei törvényhozás által. Tíz gőzkét rendelt meg maga a császár Angolországból, hogy a földmívelésnek új aeráját alkotandó eme hatályos eszközt a francia gazdaságban is mielőbb meghonosítsa. A chinai expedícióval pedig gazdák is küldettek az ottani földmívelés sajátosságos virulásának tanulmányozása s a hasznosaknak elsajátítása végett, sat.

Igen helyén látom tehát és a legnagyobb figyelemre méltónak tartom, felidézni a mezőgazdaság országos érdekében tett ünnepélyes nyilatkozatát azon férfunak, ki ugylátszik a belországlás tudományában is megtalálta a bölcsek követ.

Nem szándékom a francia és magyar gazdasági állapotok közt párvonalt huzni sem a jelenből sem a multból. Vannak a francia gazdaságnak egyes ágai, melyek már régibb idő óta nagy kifejlődésre egész a finomultságig emelkedtek. De általánosan, és az ottani polgárisodás és értelmiség magas és terjedt fokához képest, biz a mezőgazdaság

aránylagos előmenetelre és haladásra — az állam részéről kellő ébresztés és ápolás hiánya miatt — egész az utóbbi időkig országszerte nem vergődhetett.

Az utóbbi időkig mondom; mert a mostani császár, kinek személyes figyelme és gondja még az ugynevezett paraszt selymet készítő, s három év előtt chinából hozott kis hernyóra is kiterjed, ügyes és tapasztalt vezérként ragadván meg a mezőgazdaság kifejtésének zászlóját, utat tört vele a haladásra, s mintegy varázsvesszővel egészen új életre ébreszté az okszerű kifejlődést, melynek üdvös eredményei már is az egész országban tapasztalhatók, azon számtalan, eddig szunnyadozó erők, üdvös tevékenysége által.

Remélem tehát, nem veszi senki helytelennek tőlem, hogy e nagy országlónak tekintélyére hivatkozom. Hivatkozom pedig, mert ha nem is hasonlatot, de nagy analogiát látok a helyzetekben, a közt t. i. melyből ő a mezőgazdaságot illetőleg kiindult, és a közt a melyből nekünk hazánk gazdaságának jóra való előmozdításában és kifejtésében kiindulni kellene.

Hivatkozom továbbá azért, hogy e felhozott tények világában tükröt állíthassak azon hazámfiak elé, kik a gazdasági ellenében a magyar ember eszére hivatkoznak, és e mellett a számunkra elővarázsolandó azon csekélységet, t. i. sok és olcsó pénzt hiszik és állítják gazdasági iparunk felvirágzása egyedüli és elégséges eszközlőjének. Remélem, hogy legalább a francziáknak és különösen császáruknak eszességét nem fogják kétségbevonni akarni, és e példa után nem fognak az észnek mindenható képességet vindicálni, hanem az ismeret és értelmiség számára is hajlandóbbak lesznek elismerni azon hatalmat, melylyel ez a legmiveltebb államokban honfusított és szabadalmaztatott.

Midőn a mult tél folyamában a gazd. tanintézetek ügyét a m. gazd. egyesület kezdeményezése szőnyegre hozta, én is kötelességemnek tartottam e részt tett tapasztalataim és ismereteim nyomán, némi „Figyelmeztetések“-kel járulni e tárgynak bővebb megvitatásához.

Figyelmeztetésem nem a nagy publicum — hanem csak azok számára voltak szánva, kik hivatva vannak az erre szolgálható országos intézkedéseknek tervezésére és életbe-
léptetésére közreműködni.

Figyelmeztetésem inkább csak tájékozások voltak az ügy körül, melyekben mindenekelőtt az indokok kifejtésére terjeszkedtem, melyek elég kézzelfoghatólag mutassák ki, hogy az első lépés, melyet gazdaságunk felvirágoztatására tennünk kell, csak a gazd. tanügy felkarolása lehet.

E kis munkámnak határozottan kifejezett célja továbbá az volt, hogy előlegesen kimutassam azon főelveket, melyek szerint a gazd. tanintézeteket s általában a gazd. értelmiséget terjesztő intézményeket országszerte megalapíttatni legcélszerűbbnek tartanám.

Ohajtottam, hogy e nagy fontosságú kérdés izről izre, minden oldalról, kellő körültekintéssel, az ügy iránti tiszta jóakarattal és nyílt őszinteséggel megvitattassék, mielőtt a cselekvéshez fognánk. Mert csak így indulhat meg az ügynek helyes kifejlődése. Mert különben határozunk, mielőtt tanácskoztunk volna. Ily eljárásnak pedig az ügy minden-
esetre több kárát mint hasznát látná.

Egy fél év folyt le azóta, hogy azon vázlatokat irtam, egy mindnyájunkra nézve gonddal és izgatottsággal teljes fél év, mely nem igen volt alkalmas arra, hogy ezen inkább

a jövőkor boldogítására számított fontos ügy kellő figyelemmel megvitattassék.

Megvallom igen ohajtottam, s idő- és czélszerűnek tartottam volna, ha azon számos megható országgyűlési beszédek közt, melyek oly méltán keserű panaszokkal sok oldalról ecsetelték a hazának 12 évi szenvedéseit, legalább csak egy is tüzetesen tárgyalta volna mezőgazdaságunk jelen állapotját, és részletesen kimutatta volna azon határtalan pusztításokat, melyeket a 12 évi rendszer hazánknak ez ugyszólván egyedüli anyagi kincsében szükségkép előidézett: Megváltunk legszükségesebb barmainktól, (Vármegyémbe, mely Eszéknek neveztetett, és mely egyébiránt még a jobb körülmények közt lévőkhöz tartozik, e rendszer saját organumainak hivatalos értesítése szerint, 1851-től 1858-ig, a gazd. marha állomány eképen csökkent:

lovakban	4,000	darabbal
szarvas marhában	26,000	„
sertésekben	35,000	„

a juhokat felemlíteni sem merték. Hát 1858. óta a reá következett még sokkal súlyosabb években egész mostanig, mi történt?! Ime számtanilag. beszélő történelem!) pusztítottuk erdeinket, zsaroltuk földjeinket, hogy csak kiteremthessük a sokszerű adót és némileg tengethessük életünket. Gazdáink kicsinye nagya oda volt e rendszer által kényszerülve, hogy minden uton módon törekedjék ingóvá tenni ingatlanainak nagy részét, és így emészteni földtökjét is.

Kimondhatlan nagyszerűek és messzehatók e csapások gazdaságunkban, habár épen a leglényegesbjei közönségesen nem oly szembeötlők és figyelemgerjesztők is.

Egy helyes és részletes előterjesztése és taglalása ezen előidézett szomorú és közveszéllyel fenyegető gazdasági

állapotoknak az ország színe előtt, mindenesetre a kór ellen óv- és gyógyszerokról gondoskodásra fordította volna az ország figyelmét, és használnádott vala e fontos ügyünk érlelésének is.

Epen ez időben, mig mi a gazdasági szakképzést terjesztő tanügy megszülemlésével vajudunk, egy tekintélyes vita és harc folyik Németországban ez ügyet illetőleg, báró Liebig a természettudományi bölcsészet első tekintélye — mint az egyik — és a gazd. academiák igazgatói és tanárai — mint a másik fél — között.

Liebig ugyanis a müncheni tudományos academiában egy ritka geniálitásu értekezést tartott, melyben felhozván egyrészt az általános tanintézeteknek Németországban az utóbbi félszázad folytán történt nagyszerű haladását, és a kézművesnek, iparüzőknek, technikusoknak a gymnasiumokban, reál-, ipar- és műtanodákban nyert érlemi és ismeretekbeni hathatós kiképeztetését; ellenben másrészt a gazdaosztálynak az alapos szakismeretekbeni hátramaradására mutatván, és ezt egyenesen az oly nagyszerű állam-költségekkel fentartott gazdasági academiák élhetetlenségének tulajdonítván, minden tétova nélkül kimondja: Carthaginem esse delendam.

Erre természetesen határtalan felindulása következett az academicus tanároknak, s a német gazdasági lapok új meg új recriminatioakat és öngazolásokat hoznak még maig is ezek részéről az academiák érdekében.

Igen érdekes a vita és mindenesetre nagyon hasznahajtó a m. gazdaság közügyének legalább a jövőre. En pedig az eddig olvasottak után teljes meggyőződéssel azt mondhatom róla, hogy Liebignek ez értekezésében foglalt állításai, habár néhol tulzottak is, de nagyrészt igazak;

államgazdasági nézetei pedig előrelátó mély bölcsességet tanusítanak. Hibáját Liebignek a helytelen következtetésben látom, melylyel nemes felindulásában a fürdővel a gyermekket is kiöntötte. Mással pedig épen igen elégtelenül pótolta annak helyét. — Az academicus félről pedig jó lélekkel azt állithatom, hogy imitt amott ügyesen törekszik védeni állását, sok szépet allegál, de nem képes egészen tisztára mosni sárral dobált tagjait.

Nékem pedig személyesen, megvallom, nagy megnyugtatómra szolgál, hogy „Figyelmeztetéseimben“ a gazdasági akademiákról a múlt télen nyilvánított nézeteim oly hamar e világhírű vitából is csak bővebb megerősítést és bizonyítást nyernek.

Távol lakom a központtól. És így az országos gazdasági egyesületnek működéseit is jobban csak a gazdasági lapok útján közlött határozataiból ismervén, nyíltan bevallom, hogy sokkal érettebbnek gondoltam ez ügyet maga az egyesület kebelében, midőn a „Figyelmeztetéseket“ irtam, mint a hogy azt azóta kelle tapasztalnom. És nem mondhatnám, hogy épültem a tapasztaltakon.

Hallottam nyilatkozatokat ez ügyben, melyeket csak közértelmünk iránti gúnynak tartanám ismételni vagy czáfolgatni.

A sok tünődésnek eredménye pedig oda látszik mutatni, hogy majd előkeresünk egy fél század előtti gazdasági akademiáról szóló programmot, — s azon tekintetből, hogy a gazdának minél több és minél különféle tudományok nemcsak hasznosak, de szükségesek is, belerakjuk még a pesti egyetemnek facultásait, kivéve talán a theológiát, —

készítünk megalapítására és fentartására egy szép költségvetést, benyújtjuk az országgyűlésnek, és kérünk e czélra sok de igen sok pénzt, és ha talán valamiképen meg is kaphatjuk, meglesz a mi gyönyörűségünk: képzeletünkben egy az országhoz méltó gazdasági academia; de az életben, a valóságban, a gyakorlati eredményben, az ország gazdaszatára nézve egy pipere, egy ékes kirakat, egy czifra gazdaság, melyből tulajdonosa majd mindennemű gyönyörűséget élvezhet, csak hasznot nem. Adja az Isten, hogy ne így legyen!

A gazdasági alapos szakértelmet terjesztetni szándokolt intézkedéseknek még e mai világban is ily avultszerű, és a korigényeknek, de különösen a mi gyakorlati szükségéinknek épen meg nem felelő eszményi térre való vezetése, — az ügyet mozgásba hozó nagy szavaknak ily eredményre való kifejlése fölött, őszintén megvallom: — igen elszomorodtam. Nagyon lehangolta ez mezőgazdaságunknak még lehető hasznos felvirágzására és így birtokunknak utódaink számára való megmentésére nézve táplált reményeimet. És már már kétségbe ejt vala ez ügynek életrevaló megindítására kellő képességünk fölött, midőn váratlan és kedves meglepetésemre egy derültebb időt jövendőlkő hajnalt látok a gazd. tanügyre hasadni, s abban a vezéricsillagot, mely a boldogabb hazába törekvő, de az igaz utat nem lelő vándornak vezetőül és utmutatóul szolgáljon.

Tanuja valék e folyó évi junius első felében egy kis értekezletnek, melyet mltagos. Somssich Pál ur a dunántuli kerületnek képviselőiből és birtokos uraiból hívott össze, és a melyben rövid, világos, és velős szavakkal azon eszmét

fejtven ki, hogy nemzeti vagyonunknak a mezőgazdaságnak üdvös fejlesztésére mindinkább szükségelt szakismeretek mielőbbi hathatós terjesztését vélné eszközölhetőnek az által, ha a működésében megszűnt híres keszthelyi Georgicon újból felélesztetnék aképen, hogy az országnak dunántuli kerülete, gazd. fiók egyletei és vármegyei közreműködésével ott egy, a dunántuli kerület gazdasági érdekeinek megfelelő, habár szerény, de életrevaló gazd. tanintézetet alakítson.

Az eszme felkaroltatott, s az értekezlet felkérte és megbizta az indítványozó urat, hogy az illető egyesületeket és megyéket ez ügynek lehető előmozdítására felhívja.

Most olvasom pedig a lapokban, hogy a zalamegyei gazd. egyesület e felhívás következtében az ügyet buzgó és hazafias indulattal fogadta, és létrehozása érdekében az illető dunántuli megyéket és egyleteket a jövő szeptember hó 16-kán ugyan Keszthelyen tartandó közös tanácskozmányra meg is hívta.

Kimondhatlan örömet és új reményt keltett bennem e lelkes elhatározás. Ez azon egyedüli ösvény, melyen kellő czélhoz juthatunk. Ez a valóban férfias és hazafias törekvés, mely nem arra várva, hogy az országgyűlés palotát építsen számunkra, melyben majd gond nélkül vendégeskedhetnénk, önszántából és önszabta cselekvéssel tetteleg fog az építkezéshez, és egy szerény de épen helyzetéhez illő hajlékot készül emelni a m. gazdaság mesterségének és tudományának. Egy hajlékot, melynek alapja a közérdekben, közérzetben és így a közéletben gyökerezik. Ily alapon oly művet állíthat és fejleszthet ki a dunántuli kerület, mely a közélet szükségéinek teljesen meg is felelend. És életrevalóságánál fogva üdvös például szolgálván hazánk többi vidékeinek is, ezeket nem sokára helyes nyomdokaiba vonandja.

Lelkem mélyéből üdvözlöm tehát e törekvést. És miután számos évi tanulmány, tapasztalás és elmélkedés már rég idő óta tiszta képet alkotott lelkemben mindarról, a miket mezőgazdaságunk felvirágzásának eszközlésére fokonzintú teendőinknek hiszek; — m. Somsich Pál urnak ez eszméje és tervezete pedig egész alapjában saját nézeteimmel teljesen találkozik: minden sokoldalú gazdai elfoglaltatásom daczára, sietek részemről is egyszerű napszámosként közreműködni hazánk jövőjének e fontos ügyében az által, hogy a gazdasági tanintézetek létrehozása körül „Figyelmeztetéseimben“ vázolt főelveknek részletesebb kiviteli módját ez alkalommal megírjam.

Midőn ezt teszem, éppen nem igénylek irányadói szerepet magamnak. Eszméimet és nézeteimet ezuttal is csak tájékozással kívánom közleni. És igen fogok örülni, ha jobb és életrevalóbb gondolatokat ébresztenek a cél megközelítésére.

Hogy világosabb lehessen előadásom, pontosan részletezve tárgyalandom a „Figyelmeztetésekben“ összefoglalt nézeteimet e következőkben:

I. Állíttassanak és tartassanak fenn a gazdasági tanintézetek országos költségen, oly értelemben mint kifejtém, földadó utján.

Senki se ijedjen meg vagy borzadjon el a földadó kitételről. És midőn országos költséget ajánlok, ne gondolja azt valaki, hogy én a mi saját tevékenységünk és hozzájárulásunkon kívül eső valami hatalom által, de végre is a mi zsebünkben szedett pénzerővel, akarom létrehozatni ez intézeteket.

Ezen pont indítványozásában engem a következő nézetek és indokok vezéreltek:

Mezőgazdaságunk hazánk minden vidékén — többé kevésbé de általában — az értelmi instructionnak és investícióknak legalább is annyi szükségét látja, mint az anyaginak. Következésképen ezen értelmi beruházásnak eszközülésére vezető intézkedéseknek is országos hatásuaknak kell lenniök. Ez értelemben kívánom én az országos kitélt értetni.

Továbbá, ily egész országra ható intézmények aránylagos költséget igényelnek, habár nem is oly nagyszerűt, mint sokan gondolják. E költségek azonban mindenesetre nagyobbak, mintsem hogy egészben akár a közalapítványi- vagy tán egyéb országos pénztárakból, akár egyesek áldozatai által kikerülhetnének. Állandóbb és biztosabb forrásuaknak is kell lenniök, mint a minőt egy többnyire ephemer természetű adakozás nyújthatna. De még sem volna egyeztethető a méltányossággal, hogy itt is csak azoknak áldozatkészsége vétessék ismét igénybe, kik már ugy is vagyónuk tetemes részét áldozák fel a haza jóvoltáért.

Ez intézmények közös életszükségnek tekinthetők mindenfelé a hazában. Létrejöttüknek üdvös eredményei közvetlen az egész birtokos gazda közönség hasznára és jobb-voltára fognak terjeszkedni. A legigazságosabb és legméltányosabb elv tehát csak az lehetne, hogy az ez intézetekre szükséges költséget az egész földbirtok — kicsinye nagy egyaránt — terjedelme szerint viselje.

Legjobbnaak is tartanám itt egyszerűen a haszonvehető holdszámot egyenlően, minden tekintet nélkül az osztályozó minőségre, venni alapul, azon okból, mivel először a gyengébb és rosszabb föld ugy is jobban igényli és nagyobb hasznát veheti a teremtetendő gazd. szakismereteknek, mint a jobb és legjobb minőségűek; de másodsor, főleg mivel

a holdra esendő teher úgy is csak legkisebb csekélység lehetvén, annak kivetését, a kész egyszerűség helyett, bonyolodottá tenni senki sem akarhatja.

Midőn egyik legnagyobb és leglényegesebb feladatunknak megoldása, t. i. anyagi jobblétünknek biztos megalapítása oly sürgetőleg áll előttünk, hogy örök világtalanságra kellene kárhóztatva lennünk, ha a mindinkább fölénk tornyosuló vész fenyegetését észre nem vennők: ekkor lehetetlen csak képzelnem is, hogy az e vésznek legbiztosabb elhárítására, és üdvös feladatunknak legczélszerűbb megoldására vezető eszközöknek előteremtésére kellő csekély költséget megtagadnók önmagunk érdekétől, és hogy a hazának mindenrendű földbirtokosai, az urodalmak tulajdonosaitól kezdve egész a kisházásokig, önszántukból készek nem volnának egy legkisebb fillérrel, azaz egy váltó krajczárral minden hold után, mint évenkinti rendes adakozással járulni e nagy cél eléréséhez.

Nem valami nagy áldozatokról van itt szó, hanem majdnem alamiznaszerű, de rendesen fizetett fillérekről. Ebből egy 50 holddal biró egész telkes gazdára évenkint egy huszas, egy ezer holdas birtokosra pedig 6 for. 40 kr. esnék.

Lónyay Menyhért urnak a „statistikai közlemények“ben földterületi viszonyainkról s egyenes adónkról gondosan összeállított legujabb adatai nyomán, van használat és adó alatt lévő föld

Magyarországban = 42.168,457 m. hold,

Erdélyországban = 11.020,389 „ „

összesen = 53.188,846 törv. hold.

A holdankint egy váltó krajczárnyi rovat mellett ebből kikerülő évenkinti öszveg = 345,592 pgö. forintra

rugna, és minden tekintetben elégséges volna, hogy Magyarország — Erdélylyel egyetemesen értve — mezőgazdasági és erdőszeti tekintetben a hasonnemű viszonyok és érdekek igényeihez képest, rendszeresen organisálván magát, az alapos szakértelem kifejlesztésére szükségelt tanintézeteket megalapíthassa és fentarthassa:

II. azon számmal, a mint a fiók gazd. egyletek vidékenkint, ezeknek homogeneitása szerint, csoportosulhatnak.

Oly öszveg ez, mely az ország vidékeinek például 12 gazdasági kerületre való csoportosulásával, ezeknek mind-egyikében nem csak a kellő gazdasági s illetőleg erdőszeti tanintézetek költségeit fedezné, hanem az ezekkel legcélravezetöbben kapcsolatba hozandó gazdasági kiállítások és versenyek díjazásait, és egyéb a gazdaság és erdészet kifejlesztésére törekvő hasznos intézkedések létesítését is hathatósan elősegíthetné.

Igy értettem én a földadó utján való országos létrehozását a gazdasági tanintézeteknek, és ezeknek az egyesületek csoportosulásához mért számát.

Ily alapon való tervezetnek valóítására láttam én helyét és szükségét az országgyűléshez folyamodni a kellő auctorisatio végett.

De azon időben, midőn én e tervezetemnek vázlatát irtam, feltételeztem azt, hogy hazánk mielőbb normalis állapotba jövend, és törvényes országgyűlés mellett törvényes kormánynak is fog örvendhetni, hogy anyagi jólétének eszközeiről is méltó és kellő módon gondoskodhassék. E feltételezett állapot azonban a jó Isten tudja — mikor fog bekövetkezni!

Es azon izgatottság közepette, melyben hazánk jelenleg szenved, és ezen helyzetünkben, midőn nemzetéletünk megmentéseért való küzdésünket egyszersmind annyi oldalról táplált igényelések kísérik: azon nézetemet és meggyőződésemet kell most nyíltan kifejeznem, hogy bár mily égető szükségü legyen is ez ügyben az országos hatású és állandó intézkedés, én ez időben és ezen körülmények közt nem tarthatom czélszerűnek, nem tartom üdvösnek, hogy ezen ügyünknek előmozdítását, s általában a gazd. tanintézeteknek létrehozását az országgyűlési teendők tárgyává tegyük.

De azért ne maradjunk tétlenek. Ne engedjük az időt hasznosítás nélkül elosonni előlünk. Mert minden e részben mulasztott év nagyon súlyosbitandja állapotunkat.

Im előttünk a Dunántuli kerület törekvésének életrevaló példája. Hagyjuk el a számításból ezuttal teljesen az országgyűlés közreműködésére tehető igényeinket, a nélkül, hogy ennek utját a jövőre elzárnök előlünk. Támaszkodjunk most saját erőnkre és erélyünkre. Létesítsük és fejtsük ki, habár kisebb mérvben, önerőnkkel és önerélyességünkkel azt, a minek egész mérvbeni létrehozását normalis állapotban az országgyűlés istápolása eszközölhetné legjobban.

Verődjünk össze kerületenkint vagy inkább a kerületeknek éjszaki és déli, hegyes és róna hasonneműbb vidékei szerint. És ha a Dunántuli kerület 795□ mértföldnyi területén képesnek érzi magát egy intézetnek létesítésére, úgy az ország többi kerületei és Erdély, 4273□ mértföldnyi terjedelmük mellett, nagyobb erőltetés nélkül fognak létrehozhatni még például másik négyet.

Gazd. fiók egyleteinknek tehetőségei a zalai példájára tüzzék ki a zászlót és gyűjtsék maguk körül össze hason

körülményű társaikat egy-egy a közlekedés tekintetében alkalmas helyre, hogy erőiket a cél elérésére csoportosíthassák, és e célra egy társulattá alakulhassanak.

E tekintetben óhajtottam és láttam volna legcélszerűbbnek a központi országos gazd. egyesület vezérkedését és közreműködését. Ez igen elősegíthette volna az alkalmas alakulásokat.

Fogadják el az egyesületekből így összealakult nagyobb társulatok a szükséges költségforrás alapjául azon ajánlottan 1 váltó krajczárrali hozzájárulást minden nem haszontalan földnek törvényes holdjától, és pedig törvényhozásilag auctorisált adó helyett, önkénytes de rendes adakozás útján, egy bizonyos időre, például 12 évre fizetendő.

Vegyék számításba erejüket, és azon erélyüket, melylyel a fillérnyi rendes adakozást a kerületekbe eső birtokosok lehető legnagyobb része, még a kistelkesek közt is, kieszközölni és biztosítani képesek legalább azon öszvevig, mely egy életrevaló intézetnek felállítására és fentartására a minimumot képezné.

Ez uton egy kis jóakarat, és lelkesült törekvés minden erőltetés nélkül fogja kiteremthetni a szükséges költségi alapot, annál is inkább, minthogy számosan vannak vidéki városaink közt is, melyek ily célra már ezelőtt is tetemes áldozatkészséget mutattak.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy nagy hibának tartanék minden oly törekvést, mely által egy ily kerületbeli intézetnek létrehozásánál, más a kerületen kívül eső, s még e célból nem csoportosult vidékek is bármi uton belevonnatnának a költségek kiállításába. Mert midőn így egyrészt könnyíteni akarnók saját kerületünk munkáját, másrészt elvonnók ez eljárással a módját más kerületek

rendezkedésének, és egyszersmind utját állnók ez ügy országos hatásu üdvös kifejlődésének.

Kimutatván ilyképen a leghelyesebb alapot és forrást, melyből a szükséges költségek legbiztosabban és legkönnyebben előteremthetők volnának, és érintvén a számat, melyben ez intézetek önmagunk egyesülési működése után, és ez időre elegendőképen, keletkezhetnének: tovább füzöm tervezetem fonalát.

III. Legyen mindegyik intézetnek alapja egy a vidékek gazdálkodásához és körülményeihez mért terjedelmü és berendezésü példánygazdaság.

A példánygazdaság alatt nem czifra gazdaságot, hanem haszongazdászatot értek, melyben a tanulók mint műhelyben sajátithassák el a helyes gazdálkodásnak gyakorlatát.

A helyes gazdálkodási gyakorlat pedig áll a gazdasági munkálatoknak olynemü lánczolatában, mely által képesek vagyunk a földből a lehető legértékesebb — akár állati akár növényi — termést kiállítani, a lehető legkevesebb költséggel, és a földnek lehető legkisebb károsítása nélkül, azaz állandóan.

Ily helyes gazdasági gyakorlatnak mintaképeül legyen az alapul veendő példánygazdaság alakitva, a mely ennél fogva egyéb nem lehet, mint a vidék körülményeihez legillőbben alkalmazott haszongazdászati, a melynek tehát, nemcsak önmagát fentartania, de illően jövedelmeznie is kellek.

E végre szükséges, hogy az ily társulat, egy a czélnak megfelelő jószágot béreljen, és pedig 24 évre; oly feltétellel mindazonáltal, hogy a társulat, ha a biztosított 12 évi állásának viszonyai ez idő elteltével megszűnnének, a bérletet fele időben, azaz 12 év elteltével is, felmondhassa.

Az e célra bérlendő jószág minőségére nézve megkivántató főkéllék, hogy az megközelítőleg képviselője legyen az illető kerület vagy vidék földnemének. Nagysága pedig legyen akkora, hogy a vidék gazdaszataival illő arányban álljon, és hogy a vidékbeli gazdaszatnak legalább főágait magába foglalhassa. Es így midőn a felső Rozsnyó vagy Lőcse vidékén 200—300 holdnyi területű jószágot elegendőnek tartok, az alsó dunai vagy tiszai róna vidéken, 1000 holdat sem sokallok e célra. Alig kell megemlitenem, hogy egy lényeges kéllék az egészséges helyzet. Minden egyéb előnyök elenyésznek az egészségtelen fekvés mellett.

Azon kérdésnél pedig: vajjon már jó karban levő, vagy csak azzá teendő jószág választassék-e ily példánygazdasághoz? minden kételkedés nélkül ez utóbbira szavazok. Az első — inkább mint nem — kivételes állapot volna; pedig mindaz, a mi kivételes, itt lehetőleg mellőztessék. Igen természetes, hogy hasonlíthatlanul kevesebbet okulna a növendék az ugyis természettől gazdag és jól művelt föld adta gyönyörű termések előállításán, midőn neki otthon majdnem rendesen, vagy legalább igen nagyrészt, épen ellenkező viszonyokkal, sovány, kizsartolt és elburjánosodott földdel kell megvívnia. Mindig föltéve, hogy a jószág a haszonnali javítás határai közt van, és a vidék tulajdonságait lehetőleg képviseli, minél több oldalú akadályok lesznek művelésében legyőzendők, annál gyümölcsözőbb tanulást és tapasztalást nyujtand a tanulókra nézve.

Magától értetik, hogy az ily példánygazdaságnak berendezése is, mind növénytermesztési mind állattenyésztési és lehetőleg az illő technikai ágak tekintetében is, a vidék szükségéhez alkalmazkodjék. Ez azonban egészen relatív dolog levén, és czélszerű tervezése csak is a vidéki és

helybeli viszonyoknak minden oldalról tekintetbe vételével történhetvén, részletezésébe itt nem bocsátkozhatom.

Szükségesnek tartom azonban még is a közfigyelmet arra hívni fel, hogy itt ajánlkoznék a legjobb alkalom és tér, hogy az annyira elhanyagolt saját hazai állatfajainknak önmagábani kor- és célszerű, hasznos nemességéhez, — az az jeles és kitűnő eredeti tulajdonaiknak olyszzerű kifejtéséhez, hogy tenyésztésük is haszonhajtóbbá váljék és gyarapodásnak indulhasson, — józan helyes tapintattal végre hozzá lássunk.

E példánygazdaságoknak kellvén a tanintézetek legszilárdabb alapját képezni, szükséges, hogy az intézet közvetlen e gazdaságot tartalmazó jószágra telepíttessék is. E kellék célszerűségének és szükségének indokai és kivihetősége e tervezet folyamában világosabban fognak kitűnni.

De egy sine qua non-ja levén, meggyőződéseim szerint, minden ily intézet életrevalóságának leginkább az, hogy ne szigeteltessék el mint egy alchymista laboratorium az élettől, hanem működése épen a gazdaszati közléttel és köztörekvéssel minél szorosabb és minél nyiltabb kapcsolatba hozassék: nagy fontosságot tulajdonitok közlekedési tekintetben a helyzetnek, hol az megtelepíttetik. Ne legyen ez valami félreeső zugban, hanem inkább a vidékek közlekedésének egyik főpontja legközelében, hol a jobbratörekvő gazdaközönség is időről időre gyülekezhezzék.

Ennyit jónak véltem átalában megjegyezni az intézetek alapjául szolgáló példánygazdaságok minősége, terjedelme, berendezése, és helyzetéről.

IV. A gazdanövendékek mindenekelőtt és minden kivétel nélkül e példánygazdaságokban rendes foglalkozás útján nyerjék a gazdaság mesterségének gyakorlati megtanulását, és csak az e részt eszközlött teljes készülség után következzenek a felsőbb — igaz és valóban tudományos elvekre alapított és mindig a fejlődő tudományok színvonalán tartandó — elméleti oktatás a vezérgazdák képzésére.

Nekünk majdnem minden anyagi érdekünk a földbirtokban s annak értékesítésében, azaz gazdászatanokban fekszik. E részt pedig már ösztönszerűleg érezzük, hogy nem jól van a dolog úgy, a mint van. Sőt azt is sejtjük, hogy a mi jó volt is a múltban, nem lehet kielégítő a jövőben.

Sokkal nagyobb igényei, és pedig sürgető igényei vannak a jövőnek. Még a nagy földbirtokosnak sem lesz elég-séges ezentúl a gazdászatanak felületes ismerete. Tisztjeik és bérlőiknek évről évre több és több beruházásokat igénylő működéseit szakismerettel kell tudniok megítélni, hogy ne legyenek kénytelenek saját kárukon igen is későn okulni, mint már számos példánk bizonyítja.

A kisebb birtokosok, bérlők és gazdatisztek pedig, kik önmaguk a gazdaságok intézői, csak úgy állhatják meg a sarat, s csak úgy lehet hasznos és üdvös munkásságuk, ha a gazdászatanak kezelését utolsó iziglen, még a kivitelben is, alapos szakértelemmel önmaguk ismerik és tudják.

Az ily gazdákat képző intézeteknek tehát mindenekelőtt gyakorlati irányuaknak kell lenni.

Én e gyakorlati irányt, nemcsak a gazdaság technikai mesterségének megtanulására, hanem az elméleti tanításnak alapos és sikeres felfogására is elkerülhetlenül szükségesnek

tartom, a mint ezt már a „Figyelmeztetések“-ben bővebben érintém.

Az előttünk ismertebb gazd. tanintézeteknek e részbeni eljárása, hol a gyakorlati képzés vagy már föltételeztetik, vagy pedig az ugynevezett demonstrációkkal gondolják azt pótolhatni, ott sem, de különösen reánk nézve épen nem volna célravezető.

Mig a mezőgazdaság egyszerű gazdasági eszközökkel üzetett, és benne a kézzeli tapintás legfeljebb a gyapju vagy buza becslésnél és osztályozásnál igényeltetett az intéző gazdától, lehetett ez eljárásnak némi értelme, habár akkor is szintén nem nagy életrevalóságot eredményezett. De most, és annál inkább a jövőben, midőn a mezei gazdaság szükségképen mindinkább az iparosodás terére lép, midőn hasznosítására az egyszerű eszközök helyett naponkint újabb, műszerűbb, és terjedelmesebb gépek tűnnek elő, midőn nemcsak a juhnyájnak, hanem mindennemű gazdasági állatnem termelésének tökélyesbitése a gazdának elhalaszthatlan működései közé tartozik, hogy gazdaságát helyes haszonnal fentarthassa sat. — ez időben, mondom, azon régi gyakorlonokoskodás, azon csupán szemlélésből meritett gyakorlat, jobban csak szemfényvesztés többé, mint a realis gazdasági gyakorlatnak megszerzése.

Naponkint halljuk a panaszokat, hogy nincsenek jóra való gépvezetőink, hogy a gépek hasznosságát a vezetők költséges tartása, és a kezelésbeni hiányosság és ügyetlenség nagyrészt kétségbevonja és felemészti. És e bajunk orvoslására gépészeket kívánunk képeztetni. Ez nézetem szerint, igen egyoldalu orvoslát, és a bajon lényegesen segíteni nem fog.

Atalában csak az értelmes, és a gépek körül is gyakorlati ismerettel bíró gazdának lehet biztosan jó gépe és jó gépésze. De gazdaságaink viszonyai a legtöbb esetben nem is bírják egy specialis gépész tartását. És így nekünk mindenestre elkerülhetlenül szükséges, hogy legalább növendék gazdáink maguk okuljanak bele a szükséges gépek teljes ismeretébe.

A mód pedig valamely eszköznek vagy gépnek teljes ismeretébe hatolni, annak nem pusztá szemlélésében, hanem darabonkinti szét- és összeállítgatása és egész ügyességre vitt kezelése által érhető csak el. Ehez pedig gyakorlat és pedig rendszeres munkásság általi gyakorlat szükséges.

És így van ez a gazdaság minden egyéb részeiben is, mind földmívelési mind baromtenyésztési tekintetben. Életrevaló jószágkezelő és vezető nem lehet, kinek az eke — s ökör szarva és kasza — villa nyele kiforog a kezéből.

A jövő gazdák gyakorlati képzésének módja tehát nem az addigi tanintézetekben szokásos uracsoskodó szemléltetésekben alapittassék meg állítandó tanintézeteinkben, hanem főelvül tekintessék, hogy azokban a felsőbb osztályu azaz gazdaság kezelő- és vezetőségre szánt növendékek is, mindenekelőtt, az intézet példánygazdaságában alkalmazott rendszeres foglalkoztatásuk és munkájuk útján képeztessenek a gazdaság mesterségének üzletében oly mérvben, hogy ennek kivétel nélkül minden ágaiban, és mindennemű kivételében lehető teljes jártasságot és ügyességet szerezzenek.

Fölvétetésük első pontja és kelléke volna ennél fogva a munkaképesség és legalább 17 éves kor.

A mennyiben távoznánk ez intézkedésünkkel az europai continens intézeteinek e részbeni nyomdokaitól, — a mi

egyébiránt úgy is tán leggyengébb oldaluk, — annyiban közelednénk az ösvényhez, melyet a nagy Angol nemzet követ gazdászata kifejtésében. Alig van angol gazda, ki gazdasága üzletének minden munkájában kitünő gyakorlati ügyességgel nem bírna. Gazdaságának ő maga a gépésze. A munkás gyakorlat az, melylyel a gazda ivadék mindenkéltől hivatásához készül. Nem lealacsonitónak de nemesítőnek tartja ő a gazdasági munkát, mint minden egyéb testi ügyességnek kifejtését is. Feltünő is azon sajátos gyakorlati tapintat és fogás, melylyel az angol gazda bármely nemű gazdasági állatot érint. Es amint hogy mindenben oly practicus nemzet, a gazdaságban is e gyakorlati irány lehető tökélyesítését vette alapjául az idevágó tudományos ismereteknek hasznára való fordításában. Ily irányiak kevés és egyszerű tanintézetei is.

Egy nemes, egy nagy és a legéletrevalóbb nemzet ily világos példája áll tehát e részt előttünk. Jobbat és méltóbbat nem követhetnénk, annál is inkább, mint hogy ez mind gazdasági viszonyainknak, mind szükségainknak leginkább megfelel.

Nem is kétlem, hogy nemes indulatú és minden jóra és hasznosra fogékony ifju sarjadékunk meggyőződve ne volna arról, hogy munka képesíti és cselekedet nemesíti az embert, és örömmel ne fogná követni az ösvényt, melyen a hazának leghasznosabb polgárává, saját jólétének pedig ügyes eszközlőjévé képeztetvén, édes hazáját és magát leginkább boldogíthatja.

Nem is egy, az ifjú testet és lelket elcsigázó folytonos munkásságot, és tulságos erőbeli megfeszítést értek én ez intézkedés alatt, hanem egy atyailag vezetett, s okkal és móddal intézett munkávali képeztetést.

Ugyan e végre a tanintézet felső osztályában is 3 évre ajánlanám a cursust megállapíttatni oly módon, hogy az első két év főleg az előadtam gyakorlati szakképzésre volna fordítandó oly elrendezéssel, hogy ezen idő alatt egyszersmind a tudományos szakképzésre előkészítő, és ennek szintén bázisául szolgáló alaptudományok legyenek a növendékeknek előadandók.

Az év és nap szakainak czélszerű beosztása mellett, így a növendékek sem a kézi munkával, sem az elméleti tanulmányozással túl nem terheltetnének. És a két évi időszak elegendő lenne, hogy gyakorlatilag kiképeztessenek, elméletileg pedig az illő előkészültséget megnyerjék.

Bővebben fejtegetém a szükségszerű gyakorlati képzetésnek módját. Meg kell még mondanom, hogy mit értek az elméleti oktatásra előkészítő alaptudományok alatt, és mily módon és mérvben látnám czélszerűnek azoknak tanítását.

A mai időben már alig hiszem, hogy legyen gazda, ki meggyőződve ne volna legalább arról, hogy az okszerű gazdaságzat a természetöröknek czélszerű felhasználásában áll. Ennek eszközlésére pedig szükséges, hogy a természetnek idevágó törvényeit lehetőleg ismerjük. Azon tudományok tehát, melyek minket ez ismeretre vezetnek, képezik az előkészítő alaptudományokat a felsőbb gazdasági szakképzéshez.

Ez alaptudományok sokneműségéből a következőket tartom főleg szükségeseknek, és így rendes tanulmányozásul az intézetbe felveendőknek: természettan, vegytan, földisme, állati élettan, növényélettan és matematika.

Több más alap- és segéd-tudományok vannak, melyeknek ismerete a gazdának igen hasznos, mint például: nemzetgazdaszat, statistika, gazdasági jog, állatgyógytan, építészet sat. De nekünk csak a tüzetesen szükségesekhez kell ragaszkodnunk, nehogy többet markoljunk, mint a menyinyit megfoghatnánk, és így az „ex omnibus aliquid“-del éppen az eddigi intézeteknek elismert hibájába esve, intézeteink életrevalóságát éppen ez által veszélyeztetnők. Egyébiránt ott van országos egyetemünk, mely ha jelen állapotjában talán nem is, de egy kevés, a gazdaszat érdekében teendő, újabb intézkedés által a legczélszerűbben képes kielégíteni mindezen igényeket.

De még azon főnebb kijelölt természeti tudományoknak is nem egy túláradozó részletes, — és nem is a közönséges értelemben vett, tanítását tartom én czélszerűnek a gazd. tanintézetekre nézve.

Legyen ennek is határozott mértéke abban, hogy csak az adassék elő, a mi a gazdára nézve fontos és szükséges; és minden fölösleges mellőztessék.

Nem is az a feladat, hogy a gazda növendékeknek a chemia, botanica, mineralogiának sat. historiai ismeretét adjuk. Tanítják ezt így nálunk másutt is, és pedig elég rég óta. De valljuk meg őszintén, vajjon még azok is közöttünk, kik talán első eminensek voltunk e tanulmányokban, tudtunk-e belőle bármi lényeges életrevaló hasznot húzni? Bizon nem dicsekedhetnénk vele.

A természettudományoknak bármi bő ily historiai ismerete semmit sem lendítene gazdaságunknak jóra való fejlődésén. Meddő elméleti ismeret maradna ez a gazdaságra nézve. Ily tanítás soha sem eszközölné az elméletnek a gyakorlati való összeházasodását. Az ily ismeret és a gazdasági

gyakorlat, mint olaj és víz örökké nyugton létezhetnének egymás mellett, a nélkül, hogy egymást áthassák, és életre gerjesszék.

Nem ilyféle ismerete tehát a természettudományoknak, hanem főleg az ezeknek terén kikutatott, tisztába hozott, és mindannyi változhatlan igazságokul megalapított természettörvények megismerése és tudása az, a mi a gyakorlati gazdát képessé teszi, hogy működésének szabályait minden előforduló esetek és körülményekben megtalálja, és bármily gazdasági munkálatok és eljárásoknak, rendszerek és schémáknak haszonvehetőségét vagy haszontalanságát, ez vagy amaz esetben, vagy általában véve, meghatározni és megítélni tudja.

De ez alaptudományoknak még tanítási módjára nézve is lényeges szükségnek tartom megjegyezni, hogy az ne azon szokott abstract modorban történjék, mert így a természettudományok is haszonvehetlen receptek gyűjteményévé tétethetnek, és a gyakorlati gazdának kevés vagy semmi előmenetelére sem szolgálnának :

hanem az oktatási módnak is mindig határozott irányban a kitűzött czél felé, t. i. e tudományos elveknek a gazdaságra való alkalmazásával kell történni.

Ennek utja pedig az, ha a természettörvények egyszer mind az ő megalapításukkal adatnak elő, és az elméleti elveknek az illető észleletek, és lehető egyszerű experimentumokból leszármaztatása és ezek általi megalapítása helyesen kimutattatik.

Ily előadási mód képezi azon hidat, melyen a természettudományok a gyakorlati gazdaszat országába bevezethetnek, és abban colonisáltathatnak a végre, hogy ennek a mindinkább nélkülözhetlen értelmi gyámolítást nyújtván,

benső szövetségesei legyenek és hatalmas kifejlődésre vezetni segítsék.

Ily — és csak ily — uton és módon mind a gyakorlati ügyességgel, mind pedig e természettudományokbani előkészültséggel meglevén a két első év alatt a növendékekben a jó alap vetve, elég fogékonysággal bírnának, hogy a 3-ik egy év alatt a gazdasági szaktanokban a tudományos elvekre alapított, és mindig a fejlődő tudományok színvonalán tartandó elméleti oktatást kielégítően megnyerhessék.

Szaktudományok alatt értem a következőket :

föld és rétmivelés,
növénytermesztés,
állat tenyésztés, *)
gazdasági üzlettan,
kertészet és szőlőszet,
gazdasági iparüzletek, mint selyemtermelés,
szesz- és cukorgyártás. Ez utóbbiaknak a gazdasági érdekekből merített főbb elemei és vázlata;
gazdasági gépészet,
és a gazd. számvitel.

Alig van gazdasági szaktudomány, melyről számos és számos munkák nem irattak volna már mindenféle nyelveken. Sokan próbálkoztak e téren több vagy kevesebb sikerrel. Minél magasabb és helyesebb nézpontra emelkedett valamelyik ez írók közül, annál inkább törekedett a gazdaság általánosabb elveinek kimutatására szorítkozni. A nagy rész azonban az általánosan a gazdaságnak legnagyobb

*) Ide tartozik a gazd. állataink közönségesebben előforduló bajainak az elismert szokott szerekkeli orvoslása.

hasznót hajtani, ha mindennemű körülményekhez alkalmazható száz meg száz schémákat praescribál a gazdának, és pedig a csalhatatlanság positivitásával. És így szokott ez leggyakrabban az intézetbeli előadásoknál is történni. De ez igen nem jól van.

A gazdaság oly tudomány, melynek általános elvei vannak ugyan, de szabályai nincsenek. Ezek a helybeli viszonyoktól függenek. Ezeknek különfélesége pedig millió. Ennyiféleire pedig alkalmas és helyes recepteket írni, vagy az irottak közt csak találni is, már magában abszolút lehetlenség.

A helybeli viszonyoknak és a természet törvényeinek helyes ismerete, és az ebből képződött értelmességre alapuló ítélőtehetség mutathatja csak ki mindig helyesen azon szabályt, mely szerint ez vagy ama gazdasági elv, így vagy amúgy alkalmazandó.

A szaktudományokból se törekedjünk tehát sokkal árasztani el gazdanövendékeinket, hanem jóval. Tartsunk itt is szoros határokat. Ne a tudakosság tömkelegével halmozzuk el ifjainkat, hanem e szaktudományok igaz és egyszerű főelveinek kimutatása és tanításával fejlesszük az ő értelmüket és ítélő tehetségüket. Így készülve a legnehezebb körülmények közt is megfogják ők lelteni a helyes utat működésükben.

Kövessük a tanintézeteinkben megállapítandó tanításnál is a jó gazda egyszerű példáját: ez általában polyvás szemet földjébe vetni soha nem fog, habár elegendő szép, és mennyi különben hasznos mag volna is közte. De különösen midőn gyomos termésből kell vetnie, nem az az ő eljárása, hogy sokat vessen az egyveleg magból, hanem hogy a sok közül a java buzát a választó rostán, s ha

kell egyéb módon is kitisztázza, s inkább a kevés jót vesse el jövődő termésének csirájaúl. Ily eljárásnak pedig, ha elég körültekintéssel leszünk, az oktatásban is módját fogjuk ejthetni.

Ez előadott berendezéssel és oktatási mód és mérvvel volna tehát a 3 évi folyamatu felsőbb osztály alakítandó gazd. intézeteinkben.

Igen természetes, hogy az abba felveendő növendékeknek egy bizonyos fokú előképzettséggel is kell birniok, mely őket e felsőbb oktatásnak sikerrel élvezhetésére fogékonyá tegye. E végre felvétetésüknek

2-ik kelléke lenne: a sikerrel bevégzett gymnasialis vagy realis classisok, vagy az ezeknek megfelelő készült-ségüknek illő vizsgálat utján történendő kimutatása.

V. Ugyan ezen intézetekben volna a kisebb s majoros gazdáknak, megfelelő alapos oktatás mellett, kiképzése eszközendő; valamint a vidékek igényei szerint szükségelt erdészek és kertészek iskolája létrehozandó.

Ez lenne az intézetnek alsóbb osztálya, vagy is az ugynevezett földmives iskola, szintén 3 évi tanfolyammal.

Ez osztálynak feladata, hogy növendékei leginkább a gazdaság mesterségének technikai üzletében, és így a mindennemű okszerűbb gazdasági eszközök és gépek kezelésében, a célszerűnek elfogadott mivelési módok, rendszerek és iparágak kivitelében, és az állat-tenyésztés, tartás, ápolás, hizulás okszerűbb módjában szerezenek maguknak lehető legtökéletesebb gyakorlati jártasságot. Mellesleg pedig nyerjenek az elméletből annyi ellemi oktatást, hogy működésüknek öntudatára vezéreltessenek.

Ez osztálynak tanoncjai, mint az intézet példánygazdaságának minden ágaiban rendes munkásai, fokonzinti ügyességük szerint lennének foglalkoztatva, e foglalkozásukban helyesen vezérlendők, és bizonyos órákban, különösen az alkalmasabb évszakokban elméletileg is oktatók.

A földmives iskolának ily feladata mellett, a tanoncoknak szükséges felvételi kellékei volnának :

1. ép erkölcs, és egészséges testerő, hogy teljes munkaképességgel bírjanak, és így legalább 17 éves kor.

2. Irás, olvasás és számozási egyszerű jártasság.

És a mely vidék szükségét látná egy specialis kertész vagy vinczellér, vagy közerdész iskola felállításának, ezeknek bármelyike e földmives iskola mintájára lehetne az intézethez csatolandó.

VI. Legyen ezen, a szakértelem terjesztésére teendő intézkedés általános — és az országnak minden, még a legkisebb gazda és birtokos osztályaira is, kiterjedő hatása.

Tudjuk, hogy az országnak nagyobb része kisebb birtokokból áll. Tudjuk, hogy a kis birtokosok száma százszorosan mulja fölül a nagyobbakét.

Elég tapasztalásunk van benne, hogy a legjobb eszme és legigazabb ügy, még az eseményi világban is, csak úgy lehet hatályossá, csak úgy hozhat egy országra üdvös eredményt, ha az a nagy közönséget áthatja, és az egész nemzettestnek meggyőződésévé válik. Mennyivel inkább így van az a materiális világban.

Mezőgazdaságunk fejlődésének országosan üdvös eredményét csak úgy remélhetjük, ha ennek eszközlésére törekvő működéseink általános és az egész földmivelő népet átható irányúak lesznek.

A népnél azonban, minden jó tulajdonai mellett is, különösen gazdálkodási tekintetben igen sok rossz szokás, előítélet, és balvélemény oly megrögzötten uralkodik, hogy mindezeknek kiirtása, és a jobbravaló törekvésnek lényeges előidézése, minden államban, hol a kisbirtoki viszony nagyobb mérvben létezik, kevésbé sikertült feladatnak tekinthető.

Más államok, különösen a németek a földmives iskolák felállításával akarták e feladatukat megoldani. Hogy ez aránylag igen kevésbé vagy éppen nem sikerült, oka leginkább abban fekszik, hogy merő lehetetlenség bárhol — csak megközelítőleg is — annyi földmives iskolát felállítani, hogy ez a nagy tömeg ebeli szükségén észrevehetőleg segíthessen. De még az apja gazdaságának gyakorlatában felnőtt legénynek általában már nem is igen van sok kedve és fogékonysága vele nőtt és fejlődött gazdasági szokásaitól megválni.

Már több évek óta pengetik is azon eszmét, különösen a németek és francziák, hogy e nagy és fontos feladatnak akint lehetne legcélszerűbben megfelelni, ha az okszerű gazdaság elveinek tanítása az általános elemi oktatásnak lényeges részévé avattatnék.

El kell ismernünk, hogy ez legcélszerűbb eszme, ha valósítása is helyesen történik; mert mint elemi oktatás általánosan hatna, és annál sikeresebben, miután az előítéletektől és megrögzött szokásoktól még ment ifjúságra irányoztatnék működése. Mindemellett az eszmét ugyan napról napra jobban terjedve, de az életbeni helyes valósítását megtestesedve még eddig sehol sem látjuk.

E körülmény azonban ne ijesszen el bennünket e jóravaló eszmének életrevaló felkarolásától.

Ugyan is illő figyelembe véve hazánk viszonyait, valamint első pillanatra meggyőződünk ez ügy fontosságáról és valószínűségéről : épen úgy a legnagyobb örömmel kell belátnunk, hogy nincs ország, mely ez eszmének és ez ügynek helyes kivitelére oly alkalmas eszközökkel bírna, mint épen a mi hazánk. Nincs ország, mely oly kevés áldozattal volna képes e részt eredménydús sikert előteremteni, mint mi, ha teendőkben a kellő szakértőséggel és törekvéssel járunk el.

Hála a magyar törvényhozás bölcsességének, megvannak az iskolamestereknek országszerte mindenütt az ő törvényes kis birtokaik. Meg van ezáltal hazánkban a legjobb alap, melyre ebbeli működésünk épülhet.

Ennek eszközlésére mindenik ily kerületi társulatnak feladata csak az volna :

1. hogy állítandó gazd. tanintézetében egy 1 évi tanfolyamot a vidéki iskolatanítóknak készült candidatusok számára is nyisson, melyben ezek a hivatásukhoz illő gyakorlati és elméleti oktatást a gazdasázból megnyerhessék. Ezenkívül pedig a már elhelyezett iskolamestereknek, szünideikre berendezett, egypár hónapi ilyenmü oktatási cyclusokat nyújtson;

2. hogy tagjainak privat és nyilvános befolyását kitelhetőkép felhasználja, hogy az iskolamesterek meglevő birtokainak az iskolához való közel helyzetése lehetőleg eszközöltessék, és hogy

3. oda működjék, hogy kerületében, de általában az egész országban is, az okszerűbb gazdasátnak elemi tanítása az általános elemi oktatásnak kiegészítő lényeges részévé avattassék.

Ezen teendők, minden pénzbeli költség nélkül, az egyesületeknek csupán erkölcsi befolyásaik és erélyességük felhasználása által lehetnének eszközölhetők; és előteremthetnék a legcélravezetőbb eszközöket és módokat, hogy azon a közgazdálkodás javulására oly üdvhozó eszme ez országban, a mi édes hazánkban, mielőbb életre jusson, és valósítsassék.

Ugyan is az ily gazdasági képességgel ellátott iskolamesterekből megannyi apostolai válnának az okszerűbb földmivelésnek és gazdálkodásnak, kik kis birtokaikat saját maguk érdekében is mindannyi kis mintagazdasággá és pedig helyszerű leghasznosb mintagazdasággá alakítván, és a községek faiskoláit is kezelésük alá vevőn, ezekben nem sokára a gyakorlati oktatásnak leghatályosabb módját nyújthatnák.

Itt a falusi ifjú sarjadék még hajlékony és fogékony gyermekkorában a földmivelés és álattartásnak helyesebb kezelésébe és üzletébe, — ugyszinte a gazdasátnak a közjólétre igen jótékonyan ható mellékágai, mint gyümölcs- és konyhavetemény-termesztés, sajt és vaj készítés, len és kender kezelés, selyemtenyésztés sat. helyes kivitelébe élő gyakorlattal bele okulhatik. Es a gyakorlatnak felvilágosítására annyi alapos elméleti tanítást is nyerhet az idevágó természettudományi ismeretek elemeiből, hogy idővel saját körébe eső működéseit és munkálódását kellő értelemmel és helyes ítélőtehetséggel fogja intézhetni és véghezvinni.

Ily elemi oktatás illenék be egy életrevaló népnevelésnek lényeges részéül, különösen hazánkban. Ez volna méltó, hogy amaz a falukon is ujjabb időkben mindinkább eszményi térre hajtott, és jobban csak szemfényvesztő élethetetlen tudákosságot hajhászó elemi tanrendszer helyébe

lépjen. Ez nevelné a népet leginkább azzá, a minék lennie kellene, t. i. munkás jó emberré és mindenképen hasznos és fentartó polgárává a hazának.

De ez intézkedésnek nemcsak a jövő nemzedékre, hanem már a jelenre is közvetlen jótékony befolyása volna, mert általa az „*exempla trahunt*“ elvnek a leghatályosabb működési tere nyujtatnék mindenfelé.

Valóban alig létezhetik hasznos status-intézmény, mely különösen ily kiválólag földmives országban, mint a mienk, a közjólét megalapítására oly jótékony és hatályos befolyással lehetne, mint azon eszmének, hogy az okszerű gazdaság elveinek tanítása az általános elemi oktatásnak lényeges részévé avattassék, ez életképes valósítása. Ennélfogva hiszem is, hogy hazámfiain minden alkalmat megfognak ragadni, és annál inkább az oly igen kínálkozó lehetőséget felhasználni, és oda működni, hogy ez ige minél előbb testté válhassék.

VII. Legyenek ez intézetek nem valami nagyszerű *academiai* modorban, hanem egyszerű családi stýlben alapítandók, hogy így még a növendékeknek erkölcsi és közmívelődési kifejlésére is csak hasznos hatással működjenek.

Midőn „*Figyelmeztetésem*“-ben a külföldi, különösen német gazd. *academiákról* szóllottam, törekedtem — habár csak rövid érintésekkel is — azoknak lényeges hiányait általában kimutatni, melyeknél fogva nagyszerű hivatásuknak mindedig meg nem felelhettek. Nyíltan kifejezett czéлом az volt, hogy most, midőn a gazdasági tanügynek hazánkban megalapítása hozatott szőnyegre, ismeretem és meggyőződéseim szerint oda hassak, hogy miután nekünk ez ügybeni *experimentálgatásokra* már sem időnk, sem

pénzünk nincsen, legalább mindenekelőtt a más kárán okuljunk.

Igen helyén, sőt szükségesnek látom, hogy ez alkalommal, midőn épen ez oldalról fenyeget calamitás, még néhány szót mondjak ez ügyben.

Én az academieszerü gazdasági tanintézeteket, különösen hazánk viszonyaira nézve, teljesen helyteleneknek tartom, e következő okoknál fogva :

1. már azon körülmény, hogy megalapításuk és fentartásuk oly nagy költséget igényel, lehetlenné teszi, hogy nálunk ez ország terjedelméhez képest a szükséges számban keletkezhessenek. Ha pedig egy vagy két ilyen bármi nagy-szerű academiánk lenne, teljesen nélkülözné az a nekünk legelsőbbben is szivünkön fekvő kelléket, t. i. a gyakorlati képzésre törekvő irányt. Mert csak senki sem fogja elhittetni magával, hogy például Pest vidékén a felső kárpát vidéki, és a bánáti, vagy erdélyi gazda-növendék egyformán meg fogja leltni és tanulni az ő körülményeihez illő gazdasági ágakat, és ezeknek leghelyesebb mivélési és kezelési módját.

2. a ki a gazd. academiákat ismeri, tudni fogja, hogy ott csak szemlélő és demonstráló gyakorlat lehetséges, és a valódi gyakorlat már föltételeztetik. Miként lehessen pedig szemlélgetéssel ma és még inkább holnap, e gépészeti világban, életrevaló gyakorlati gazdává lenni, azt én nem értem. Vagy talán a minék báró Bach módját nem lelte, annak majd Schmerling lovag kulcsát fogja találni? — Egyikünk sem hiszi.

3. a gazd. academiák még az elméleti oktatásban használt rendszerüknél fogva sem alkalmasok arra, hogy a mi viszonyaink és szükségseinkhez illő gazda sarjadék képez-tessék általuk. Ott a tanárok serege. Mindegyike saját

studiumait tartja a gazdára nézve leglényegesebbnek. Innen a kellő egység hiánya. Innen az a sok tudós részletesség abból is, a miből nem kellene. Innen az a sok apróság, és receptek praescribálása, hogy csakugyan hét országra szóljon a tanítás. De innen azután az a sok eszmezavar és éretlen tudakosság. Mert csak kevés — érettebb eszű és korú — növendéknek jut a kiváló szerencse, hogy saját helyes ítélőtehetségüknél fogva a számos mindenféle sokadalomból épen a jót és helyeset kiszemelve, életrevaló gazdai kiképezetésüknek biztos alapját itt megvethessék. De így kell ennek történni, mert másképp cselekedni, s ily mindenféle sokadalomnál kevesebbet adni, egy academiához egészen illetlen volna.

4. De még a növendékeknek azon szabadossága, mely az ilyen academieszerű intézetektől ugyszólván elválhatlan, épen nem alkalmas arra, hogy e mellett ifjaink szorgalmas, munkás, és takarékos szerény gazdákká képeztesse. Ehez folytonosan atyáskodó gond és vezérlés szükséges, nehogy a költségeskedő szülőkhöz haszonvehető gazdák helyett, elbizottsággal telt uracsok kerüljenek vissza.

5. Végre ily gazd. academiák a hozzá kellő nagy költségek miatt, rendesen országos pénzalapból állíttatnak, és a kormányok által intéztetnek. E körülménynél fogva a közérdeklés hatása alól elvonatván, azon élesztő erőben szűkölködnek, melyet nekik csak a közélettel, csak az országos gazdaság fejlődésének közérdekével fonódott szoros és folytonos összeköttetés nyújthat. E nélkül pedig nem képesek a már úgy is rohanva áradó gazdasági korigények fejlődésére üdvösen hatni, de még magukat ezeknek színvonalán fentartani sem. Hanem egyes, és pedig rendesen

nem gazda, embereknek meddő experimentálgatási terévé válnak.

Ezen felsorolt, s tapasztalásból meritett indokok szülték és táplálják azon meggyőződésemet, hogy a gazd. tanintézeteknek ily academieszerű felállítása ellen határozottan nyilatkozzam.

Már alapjában helytelennek tartom ezen modort, sőt nyíltan megvallom, hogy valóságos calamitásnak tartanám, ha nálunk, még ez időben is, egy ily gazd. academia állítatnék. Mert nem csak hogy már magában igen terméketlen drága institutio lenne az gazdaságunk közügyében; de a mi nemzeti hajlamaink — és nálunk e téren általában mutatkozó kevés jártasság mellett, még minden más célravezetőbb, de egyszerűbb ily intézkedéseknek is, legalább egy jelentékeny időre, nagyon utját állaná.

Ezen, már ugyis önmagának naponkint növekvő sulya alatt roskadozó rendszer ellenében indítványoztam én a gazd. tanintézeteknek egyszerű családi stýlben leendő felállítását.

A mennyiben pedig e részt azon első vázlataim talán általánosabbak — és az által talán csak távolabbról felmutatott képek voltak, mint hogy elég világosan tüntették volna elő eszméimet: helyén látom, hogy ez alkalommal a mennyire lehet közelebről, és világosabban mondjam meg, mit értek az egyszerű családi stýl alatt. És hogy ezt tömörebb alakban tehessem, ide vonom vázlataimnak illető 10-ik pontját a következőben:

VIII. Az intézetek tervezésében legyen a központi egyesület — a kormány hozzájárultával — az iránytadó, az országgyűlés az auctorisáló. A létrehozás és fentar-

tásban pedig a kormány a vezér és felügyelő, az illető vidéki egyletek az intézők és kezelők*).

Már keletkezésére nézve a felállítandó tanintézeteknek az volt indítványom, hogy a vidékenkint egyegy társulattá alakult fiók egyletek által létesüljenek. Méltatlannak tartottam t. i. a nemzethez, mely az önkormányzatra méltán érettnek tartja magát, oly eljárást, hogy a költségeknek valamely országos alapra leendő utalványozása mellett, a kormány által hozassa létre e tanintézeteket. Nem illik ilyesmi az autonomiába.

A kormányt ugyan világszerte minden országos ügyekben megilleti sőt kötelességében áll a jóra való törekvésben — serkentés és ébresztés útján — a vezérekedés és felügyelés. És így a gazd. tanintézetek ügyében is. Egy autonóm országban csak is idáig terjedhet üdvös hatása.

Ennélfogva midőn a gazd. tanintézeteknek meghonosítását sürgetem, épen nincs szándékomban, hogy egy idegen lelenczházi gyermek ültetessék a nemzet családjába, és annak táplálása dajkára bizassék. Hanem azt ohajtom, hogy e magzat édesanyától szülessék, és ennek emlőin táplálkozzék és ápoltassék. És ennek gondos figyelme öröködjék nevelésén. S ez lenne a család i s t y l már a keletkezést illetőleg.

A vidékenkinti társulatok, e czélra választott bizottmányaik által ölténék fel azon hatáskört, és teljesítenék azon kötelességeket, melyek a centralizált államokban még eddig többnyire külön kormányi organumok vagy ministeri osztályokra ruházták.

*) E pont nagyobb része, mint az egész hazát átölelő országos intézkedésbeni eredeti tervezetre vonatkozó, ez alkalommal a figyelemből kihagyható.

Ugyanis fenmaradván a kormányi főfelügyelet, e bizottmányok volnának az illető tanintézetek ügyeinek intézői, és jövedelmének utalványozói. Ezeknek gyámnoki éber figyelme kísérné az intézetnek működését és fejlődését. Ezeknek gondoskodása törekednék lehetőleg megszerezni mindazt, mi az intézetnek életrevalóságát biztosítsa.

E végre szükséges volna, hogy e bizottmányok legalább évnegyedenként az intézeteket meglátogassák, azokban nemcsak a relatiók útján, de önmaguk is mindent kellő szemügyre vegyenek, és az igazgatónak kellő befolyásával a teendőkről rendesen intézkedjenek.

Az intézeteknek nevelési és disciplinaris belszervezetében pedig a családi stílyt az által alapíthatjuk meg, hogy egy részről kerülvén ugyan a növendékeknél minden czéltalan tulszigorú fegyelmet, de még inkább az ujabban divatozó universitásszerű fegyelmetlenséget, — másrészt pedig a szakképzés jó eredményét nemcsak a tanulhatási szabadságtól, hanem a tanulási kötelezettségtől remélvén, — aképp intézkedünk, hogy

1. az intézetbeli növendékek bentartva legyenek, és
2. az intézet igazgatója a növendékekre nézve apai kötelezettségekkel és apai hatalommal ruháztassék fel, hogy így mind a tanítási, mind pedig erkölcsi és közmivelődési kifejlésükre is csak hasznos hatással működhessek.

Igy alakulhat ez intézetekben egy jó convictusszerű, szeretettel vezérelt és figyelemmel ápolt, egyszerű családi élet, melyben minden jóra való törekvés legörömebb és legbiztosabban megtelepedik.

Nem mulaszthatom itt el még szükségképen felemlíteni, hogy ez intézeteknek helyes irányát a vallásosságnak illő figyelemben tartása egészítheti csak ki.

IX. Legyenek az intézetek különösen a tanulókra nézve, minél olcsóbbak.

Már azon körülmény, hogy a felsőbb osztályi növendékek is, mint főnebb előadám, convictus szerben tartatnának, és az első két évben az intézet gazdaságában, lehetőleg felhasználható munkásságuk által, nyernék gyakorlati kiképzetésüket, — a mi szintén némileg értékesíthető volna — mindenesetre könnyíteni fogná e feladatnak megoldását.

De a helybeli mindenféle viszonyok lényeges befolyással levén ez intézkedésre, azoknak részletes ismerete nélkül nem igen lehet mindezt előlegesen pontos számításba venni.

Megjegyezvén azonban, hogy én a növendékek tartása alatt elegendő és jó, de teljesen egyszerű és takarékos étkezést értek, és minden esetre biztosan akarván inkább többet mint kevesebbet — számítani, az oktatás, szállás, tartás, mosás, és orvosi ápolás fejében, és így az egész ellátásért kivéve a ruházatot, elégségesnek tartom a felsőbb osztályu növendékek részéről

az 1-ső évben 200 forint,

a 2-dik „ 200 „

a 3-dik „ 240 „

bérnek az intézet számára fél- vagy negyedévi előleges részletekben való fizetését.

Az alsóbb osztálybeli növendékeknél pedig, kik egyszersmind az intézetnek fokozatonként betanított rendes munkásai, és kiknek munkájuk ehez képest értékesítendő, de a kiknek száma ennél fogva az intézet gazdaságához illő arányt túl nem haladhatná, minden tekintetben kielégítő

leszen illő ellátásuk és oktatásukért — a ruházatot itt sem értve — a következő fizetési tételeket szabni meg :

- 1-ső évre 120 forint,
- 2-dik „ 80 „
- 3-dik „ 40 forintot.

Az iskolamesteri praeparandistáknak egy évi tanfolyam alatti hasonló ellátásáért járó díjfizetés végre 160 forintban, mindenütt új pénzértéket értve, elég helyesen és arányosan lenne meghatározva.

X. Választassanak és képeztesse nek az alkalmazandó igazgató és tanító egyének különösen lélekismeretes megfontolással, és kiváló szakértelemmel, mert ezeknek jut a leglényegesebb szerep.

Ez egyéniségeknek valódi képességén, becsületes jóakaratán és erélyességén sarkallik a gazd. tanintézeteknek életre való működése, ugyannyira, hogy a megalapításnál minden egyéb viszonyokbani előnyök, és ezekre való tekintetek csekélyszerűek azon fontosság irányában, melyet az igazgató és tanító egyéniségeknek kellő megválasztása, és megszerzése igényel.

Ezeknek szelleme és működése leszen a nap, melynek jótékony sugarai életre kelesztendik a természetadta csírákat, és azokat termékeny növényekké fejleszteni és érlelni fogják. Nagy és fontos leszen hivatásuk, és nagyszerűek az igények, melyek feladatuk eredménydús megoldásához kötvék.

Az erre képes tehetségek nem mindennapi emberek a közéletben. Nem is kerülhetnek ki azon egyének sorából, kik talán tudákos élheterlenségél fogva a közéletben nem

igen tudván magasb szereplésre vergődni, magukat ez okból szánják a tanári pályára.

Az élet iskolájában edzett, és képességüket az élet mezején tanusított férfiakat szükséges ez állomások kellő betöltésére megszerezni.

Ennek pedig csak egyetlen módja van e mai világban. Az tudniillik, hogy őket — tisztességes és közhasznú állásukhoz méltóan — minél jobban jutalmazzuk. Csak így tehetünk szert oly férfiakra, kik e hivatásnak mindenkép megtudnak felelni.

Ezen tervezetem szerinti intézetek, egyszerűségüknél és az ajánlottam berendezésnél fogva, nem igénylik a tanároknak szokott nagy számát. Bennük két főszemélyre szorítkoznék leginkább a tanítási szakma.

Az egyik az igazgató, ki az intézetnek, és gazdaságának vezérletén kívül, egy segéddel mellette, tanítaná a gazdasági szaktudományokat.

A másik pedig egy tanár, ki szintén egy segéddel — az előkészítő alap — vagyis természeti és számtani tudományokat adná elő, és pedig mindegyik, t. i. igazgató és tanár, az intézetnek mindenik osztályában.

Magától értetik, hogy az igazgatónak jutna a leglényegesebb szerep. Hogy ez mint vezetője és lelke az egésznek, rendeltetésének kellően megfelelhessen, és hivatásában minden tekintetben megállhasson: valódi tudományos alapossággal készült, és kiválólag az életben eredményteljesen próbált, gyakorlati gazdának kell lennie, és a korszerű hasznos fejlődésre törekvő fogékonysággal, meg a megkívántató oktatói képességgel, általában pedig életrevaló tevékeny észszel kell birnia.

Az alaptudományok tanára pedig, a szakmájabeli alapos készségén kívül, annyi gazdasági ismerettel is birjon, hogy tanításait a gyakorlati gazdaságra vonatkozólag és alkalmazottan legyen képes illőleg megtenni.

Vétessek szabályul, hogy ez egyéniségeknek, de az intézet egyéb alkalmazottjainak választása is, nyílt csődület utján, és a netán szükségelendő vizsgálat mellett történjék. Kiténő ismert capacitások azonban közvetlen meg is hívathatnának.

Az intézetbeni oktatásnak részletes kiegészítésére alkalmazandó lenne még :

egy kertész-vinczellér, ki elég képességgel birna a gyakorlati kivitel, s fogásokbani alapos oktatást eszközölni ; továbbá :

egy gépész-kovács, ki egyszersmind a gazdaságnak is rendes kovácsa volna ; végre :

egy pénztárnok és számvivő, ki e tisztet mind az intézetre mind a gazdaságra nézve — természetesen külön választva — teljesítené, és a gazd. szám- és könyvitelnek egyszersmind legillőbb tanítója is lenne.

A tanintézetek vezetésével és az ezekbeni oktatással megbizandó ezen egyének fizetéseinek megállapításánál kellő figyelembe veendő, hogy egy részről ezeknek és övéiknek jövedője lehetőleg biztosittassék, másrészt pedig, hogy az alapító társulatra nyugdíjazási terhek ne háromoljanak.

E feladat azon intézkedés által volna elérhető, ha az illetőknek rendes fizetései úgy állíthatnának, hogy e fizetésekből, az illő megélhetés szükségein túl, egy meghatározott bizonyos részlet évenként fentartathassék, és mindegyik részére takarékpénztári könyvekben az intézeti bizottmányok felügyelete alatt kezeltessék. Ezen, kamatjaikból is évenként,

az illetőnek szolgálati idejéhez képest felszaporodó, öszvegek képeznék mindegyik számára jövődő biztosításának működésükhöz legarányosabb alaptőkéjét.

Ugyanis az illetőnek az intézettől leendő becsületeli megválása, vagy állásának illő betöltésére elégtelenné léte esetében neki, — elhunytával pedig az övéinek ez öszveg egészben, és teljes kielégítésül kézbesítették. Működésük idejére pedig ez öszvegek egyszersmind a társulatnak biztosítására szolgálnának, az illetők által netán elkövetett károsítások helyreállítására.

Mindezeknek figyelembe vétele és előrebocsájtása után a következőkben indítványozom e tanintézetekben szükséges vezérlő és oktató személyzetnek évenkénti fizetését megállapíttatni; utána sorozván mindjárt mindenütt az e fizetésből nyugdíji biztosításra levonandó és félreteendő részleteket:

1. igazgatónak	3000	frt.	—	nyugdíj részlet	600	frt.
2. tanárnak	2000	„	—	„	400	„
3. egyik segédnek	1000	„	—	„	200	„
4. másik „	1000	„	—	„	200	„
5. kertésznek	750	„	—	„	150	„
6. gépész-kovácsnak	750	„	—	„	150	„
7. pénztárn. és számv.	1200	„	—	„	240	„

Összesen 9700

frt. Az oktatáshoz szükséges segédeszközök ennek kiegészítő részét tevén, ezeknek tekintetbevétele is ide tartozik. Ennélfogva az ezekre szükséges költségek is itt számbaveendőek.

Véleményem szerint a kellő tudományos gyűjtemények, készülétek, kísérletek, állomási- és literaturai munkák fenntartása évenként rendszeren 1200 forintra fedezhető volna.

Ezt a főnebbi sommához számítva, a társulat által fedezendő oktatási költségek évenként körülbelül 11,000 ftra. rugnának új értékben számítva.

Ez intézetekhez netán csatolandó egy erdészeti tanfolyam pedig, mely a hazában szintén oly igen szükségelt életrevaló közerdészek alapos kiképeztetését czélozná, — miután az alaptudományokbani oktatás különben is rendszeresítve volna, s ezeknek is szintén segédforrásul használhatna, egy erdészeti szaktanári szék felállításával 2000 forinttal szaporítaná ez oktatási költségeket.

A fennebiekkel kapcsolatban helyén látom itt általában a többi költségek iránt is, melyeket ez intézetek felállítása igényelne, nézeteimet nyilvánítani.

Véleményem szerint a társulatra eső egész teher, ezen oktatási költségekül évenként szükségelt 11 ezer, vagy az erdészeti tanfolyamnak is megalapításával 13 ezer ftnyi összegben érné el véghatárát is.

Ugyanis az intézet példánygazdaságának, mint haszongazdaszatnak, vagyoni állapotja egészen elkülönözendő lenne az intézetétől. Annak magának kellend magát fentartania, haszonbérét fizetnie, de még ezenfelül is hasznot hajtania. Ez a tanintézet rovásával csak annyiban lenne kapcsolatban, a mennyiben az intézeti növendékeknek munkáját — méltányosan értékesítve — kell az intézet számára megfizetnie. E részről tehát teher nem, hanem inkább csak haszon érheti a társulatot.

Ellenben méltó figyelembe kell venni, hogy az ezen gazdaságnak kellő investitiojára és üzletére bizonyos forgalmi tőke megkivántató. Nem kétlem ugyan, hogy

a társulatok törekedni fognának rajta, és nagyobbbrészt tán sikerülne is nekik, e jószágok bérbevételénél lehetőleg használható fundus instructusra is szert tenni, és lehető kedvező haszonbéri feltételeket, legalább is a bérnek nem előleges fizetését kieszközölni: de az üzletre még is forgalmi öszveg szükségeltetik mindjárt bevezetésül is.

Azonban az intézetnek oktatási ügye ugysem indulhatván mindjárt meg, és az ebben működendő főegyeniségeknek is legalább egy évi előkészülő idő kellettén, hogy pályájukra való képességüket — kellő utmutatás mellett — a külföldön lehetőleg tökéletesítsék: ezen idő alatt a kimutatott oktatási költség öszvegének fenmaradó része megtakarítatván, fog azon — az üzletet legalább szerényen kezdeményező — forgalmi tőkél szolgálhatni.

Ennél nagyobb mérvű, és lényegesebb kérdés e tekintetben az intézetnek helyiségeit befogadó épületekről gondoskodás.

Már majdnem általánosan bevett szokás, hogy ily intézetek helyiségeül egész nagyszerű várkastélyok alkalmaztatnak és építtetnek; mintha a tudomány valami szerényebb lakban már meg sem férhetne.

Ily palotákig épen nem terjednek az én gondolatim. Az együttlakásra alkalmas néhány teremes szoba, sütő-főző helyiségekkel ellátva, s vagy 4 szerény családi lak mellette a tanítók számára, egész egyszerűségben, elégséges menhelyet nyujtanának, a hol az intézet megtelepedhessék. Sőt még az épületnél is csak a legegyszerűbb modor illenék be ez intézeteknek egész művébe.

De még ilyféle épületek is alig volnának találhatók a különben alkalmas helyiségű birtokokon, és építésük még ily egyszerűségben is egy tekintélyesebb öszveget követel,

mint a minőt e társulatok már ideiglenességüknel fogva is könnyen beruházhatnának. Ennélfogva csak egy ut és mód maradna, a melyen e feladat legméltányosabban megoldathatik; tudniillik:

Itt látnám helyét az állami segélyzés igénybevételének. Mert midőn a társulat alakul, hogy egy közhasznú, sőt az ország minden osztályai és rétegeiben — a hazának legnagyobb kárával — eddig nélkülözött tanintézetet alapítson, és folytonos működésével s 11—13 ezer forintnyi évenkénti költséggel biztosítja annak életrevaló jövődjét: méltán fel van jogosítva az állam segélyének oly igénybevételére, hogy ez az intézetnek legalább hajlékát felépítse; fentartatván magának reá a tulajdoni jogot. A legkedvezőtlenebb esetben pedig e költségeknek a társulat által leendő kis részletekbeni visszafizetését kötvén ki. Ez esetben az épületek természetesen a társulat tulajdonává válnának.

Ha pedig elvégre oly idők következnenek be és súlyosodnának reánk, hogy az államnak tetteleges organumaitól még ily méltányos kötelességérzetet sem várhatnánk, akkor ez építkezést maga a társulat, egy 12 évi részletes megfizetésre alapított szerződés útján, tétethetné meg. Es ez esztendőbeli budgetjét egy pár ezer forinttal szaporítaná.

De egész megnyugvással nyilatkoztathatom ki abeli meggyőződésemet, hogy még ezen legmostohább esetet is számbavéve, a társulatok 13—15 ezer forinttal teljesen fedezhetnék évi költségét egy egy, ily általános üdvös hatásu, és földmivelésünk helyes kifejlődését leginkább biztosító tanintézetnek.

XI. Csatlakozzanak ez intézetekhez a vidéki egyesületeknek működései is, hogy így egymás tüzésnél együtt melegedvén, és egymás

működését istápolván, mindegyiknek hatása annál életrevalóbbá és eredményteljesebbé válják.

Kimutatám „Figyelmeztetésem“-ben, hogy azon kitünő egyéniségeknek, mint Dombasle, Thaer, Schwerz, Fellenberg lángesze és fáradhatlan buzgósága által keletkezett jeles gazd. tanintézetek is ez alapítóiknak halálával — minden nagyszerű állami segedelmezések daczára — vagy elenyésztek, vagy legalább az alkotó szellemhez aránylagos fejlődésükben nagyon csökkentek, és pedig azért, mivel az illetők elmulasztották egy kiapadhatlan élesztő erőről gondoskodni, és azokat ezzel elválaszthatlan kapcsolatba hozni.

Kimutattam, hogy ezen élesztő erő a gazd. tanintézetekre nézve, csak a gazdászati közélettel valódi folytonos és nyílt összeköttetésben rejlik. Hogy az élettől elvont ily intézetek életrevalókká kellőképen soha sem fejlődhetnek, és így feladatuknak meg nem felelnek, hanem nagyrészt csak egyes embereknek terméketlen működési terévé válnak.

Erintettem, hogy a gazdasági egyleteinknek egyenes működése is mindaddig tétovázó és meddő maradand, míg azok lényeges és tárgyilagos valódi bázist nem nyernek e működésüknek, melyen gyakorlatilag is mozoghassanak.

A gazd. tanintézeteknek a fiók egyletekből vidékenkint alakuló társulatok általi felállítása helyiségére nézve főkel-léül tüstem ki, hogy azok a vidéki közlekedésnek egyik főpontja közelében legyenek, hogy így a gazdászati közéletnek gyűlpontjául is szolgálhassanak.

Ha tehát a társulatok, ezen lényeges szempontokat kellő figyelembe vétén, ugy intézkednek, hogy az intézeteket egyszersmind az ő vidéki vagy kerületi gazdasági

egyesületüknek köztelkévé és működési terévé avatják; — itt tartják félévenkint közgyűléseiket, — itt rendezik kertületi kiállításait, szántó és egyéb mindennemű gazd. gépekkel versenyeiket, — és itt valamint az állatoknak, természetmúzeumoknak, eszközöknek és gépeknek, úgy minden a gazdálkodás terén kitűnő életrevalóbb törekvéseknek és ügyességnek díjazásait: a társulatok ezen intézkedéseik által választanak a legjobb és legrövidebb utat, ez által használnák a leghatályosabb és legegyszerűbb eszközt a mezőgazdaság helyes, alapos és gyors fejlesztésének vezetésére és létesítésére.

Ugyanis a tanintézeteknek meglenne így adva az alkalom, hogy a közgazdaszat gyakorlati előmenetelét is, igényeit is folytonos figyelemmel kísérhessék; alkalom nyújtva hogy nyílt próbatételeket tarthatnának, melyekben növendékeik mind elméleti tudományos képeztetésük előmeneteléről a nagyobb számban gyülekezett gazda kapacitások előtt, és ezeknek a tapasztalatra vonatkozó vitatkozásai közt, világos tanúságot tehetnének, mind pedig szerzett gyakorlati ügyességüket a nyílt közversenyben tetteleg bizonyíthatnák, és bizonyítani köteleztetnének: ez által meg lenne testesítve azon hatalmas ösztön, azon kiapadhatlan élesztő erő, mely tanítót és tanítványt egyiránt áthatva, nemes büszkeséget és öntudatot, méltó közbecsületet ébresztene a helyes munkásság szülte képesség iránt, és ez intézeteknek folytonosan tevékeny állását korszerű és örökös fejlődésben tartaná.

Ellenben teljesen meggátoltnék az, hogy ez intézetek holmi szemfényvesztő tudakosságnak és egyoldalú éretlen tendenciáknak műhelyévé váljanak, vagy nyavalgó, tétlen-és

tehetlenségben satnyuljanak el. Ez lenne a tanintézeteket illető hatása ezen intézkedésnek.

És midőn ezt eszközölnők, itt is családi stýlt követnénk tanintézeteink szervezésében. Mert a magzat oktatásáig rendeznők, hogy ebbe a kiváló gonddal választott mestereknek tudományos tanításai mellett, az édesanyának tapasztaláson épült életbölcössége is befolyjon és hasznossá válják.

De nem kevésbé lényeges és üdvös lenne azon befolyás is, mely ez intézkedésből közvetlen a gazdaközönségre háromolna.

Az alapos tudományos gazdasági ismereteknek az intézet példánygazdaságában eszközölt kézzelfogható megtestesítése, az illő mivelési ágaknak helyes megtelepítése, — a kivitelhez legalkalmasb eszközöknek és módoknak megválasztása és használása, — a baromtenyésztés körüli helyes fogalmaknak érvényesítése, — a kísérletek eredményeinek valódi értéke — sat. átjában pedig rend és takarékoság, — mindezeknek szemlélése és tapasztalása, — de még a gazdálkodásra vonatkozva előadandó elméleti értekezések és viták is, mindez közvetlen oktatásul szolgálna a gyülekező vidékbeli gazdaközönség kicsinyének nagyának, és tagadhatatlan emeltyűje és előmozdítója lenne a közéletben gazdaszatunk jóra való kifejlődésének. — És így ismét családiaisan a magzatnak időszerinti tudományos oktatásán — a mennyire lehetséges és kívánatos — még az anya is épülhetni fogna.

Évenként előforduló háromnapos gazdasági népünneppe lehetne mindezt szervezni vidékenkint, — népünnepekké a szó legnemesebb és leghasznosabb értelmében.

Ime tehát azon ut és mód, melyen a gazd. tanintézetek és a gazd. egyesületek működései egymást kiegészíthetnék, és ez egyesült erővel és törekvéssel képesek lennének a legrövidebb idő alatt helyreütni az elmulasztottat, behegeszteni mezőgazdaságunk vérző sebeit, és azon jobb jövőnek vezetni azt elébe, melynek mielőbbi elérése legfőbb életkérésünk.

XII. Maradjon a központi gazd. egyesületnek — egyéb működésein kívül — ez intézetekre is általában jótékonyan ható gyámolítói hivatása. Különösen pedig folytassa országosan geológiai és vegyészibuvárlatait, és eszközölje a központban egy nagyobb szerű vegyészilaboratoriumnak létrehozását.

E pont részletes értelmezésének nem látom szükségét. Számítalan az ut és alkalom, melyen e testület állásánál és tehetségénél fogva ezen vidéki tanintézeteknek létrejöttét és életrevaló fenállását hathatósan gyámolíthatja.

De különösen hivatva látnám a központi m. gazd. egyesületet arra, hogy tekintélyes befolyásával eszközölné a pesti egyetemnél egy oly említett tanosztály felállítását, mely a gazd. tanintézetekbe se nem férő, de nem is helyezhető, s inkább már államgazdasági mint mezőgazdasági tudományokban nyujtana az azt igénylő és kereső gazdák-nak oktatást; és a mely tanosztály az egyesületnek állítandó vegyésziműhelyeivel és geológiai buvárlatok eredményeinek előadásával egy egészzé alkotva, mintegy kiegészítő felső osztályát képezhetné a gazdasági tanügynek.

Kifejtettem a főbbiekben a gazdasági tanintézetek ügyében indítványozott fölveimnek kiviteli módját. Törekedtem részletesebben vázolni nézeteimet az iránt: honnan keletkezzenek, és milyenek legyenek ez intézetek, hogy a czélnek a mi sajátságos körülményeink, fejlődésünk fokozata, és szükségseinkhez képest minél jobban megfelelhessenek.

Az ébredő köztörekvésben és közérdekben vélem én az eszközöknek nagyszerűségét rejteni, melyek mezőgazdaságunknak ez intézeteket s velük a valódi alapos szakértelmet megszerezhetik.

Nem nagyszerű pénzbeli áldozatokat sürgetek, hanem a jól felfogott önérdekbeni fillérnyi rendes adakozást tartom elégségesnek, sőt egyedül helyesnek czélunk elérésére.

Meg is vagyok győződve, hogy hazámfiainak nagyobb része és pedig nagy a kicsinye, elég belátással bír, hogy kész legyen a parányi csekélységgel járulni e szent czél előmozdításához. Ezennel késznek nyilatkozom enmagam is 300 holdnyi kis birtokomtól e fillért háromszorosan kötelezni.

Ez alapelv alkalmazása a költségek kiállításában, épen nem zárja ki a fekvő jószággal nem bíró — de az ügy iránt érdeklélő — hazafiainak illő hozzájárulását.

Tudományosan alapos szakismerettel bíró, de egyszerűsmind egyszerű, munkás, és takarékos gazdákat ohajtok én a hazának neveltetni.

E mai világban az ismeret és értelem, munkássággal párosulva, már magában nagy capitálist képvisel. De ez által vetnök meg legbiztosb alapját még a földhitelbank jóra való kifejlésének is. Hitel takarékoság nélkül, bárki

mit mondjon, tartósan nem létezhetik ; a takarékoság pedig csak a munkásságnak és egyszerűségnek kifolyása.

Ezekben öszpontosul tervezetemnek iránya és foglalatja.

Egy igénytelen vezérfonalat kívántam nyújtani, és az általában hiányos és ez idő szerint mindinkább járhatlanná váló ösvény helyett, egy új utat kimutatni, melyen a tudomány világa a gyakorlati gazda szerény működésével találkozáván, egymást teljesen megérthessék, és kölcsönös együttmunkálódásra szövetkezessenek. E szövetség adhatja csak azon hatalmas erőt, mely a mezőgazdaságnak jóra való korszerű kifejlődését a legbiztosabban és leggyorsabban előmozdítandja. És megvagyok győződve, hogy a gazdasági tanintézeteket illetőleg előttünk járt külföld is mindinkább kénytelen lesz ez ösvényre vezetni gazdasági tanintézményeinek reformeját.

Távol legyen tőlem, hogy én e tervezetet a lehető legjobbnak tartanám. Eszmetöredékek és vázlatok ezek, melyek talán más gazdatársamat ennél jobb és helyesebb gondolatokra vezérelni segíthetnék, a mivel mindenesetre csak az ügy nyerhetne.

Fogadják tehát hazámfiak e közleményeket azon jóakarattal a melylyel azokat én irtam.

Bogdanovczen, 1861-ki augustusban.

DR. BALLAGI GÉZA.

